
OM ZEPPELINERE, FORSVARET AF KØBENHAVN, BLOKADEN AF TYSKLAND OG SPIONANKLAGEN MOD RITMESTER FREDERIK MOLTKE

Den 14. juni 1916 var tre mænd til stede ved en arbejdsfrokost på en London-restaurant. To sad ved samme bord, den tredje holdt sig inden for lytteafstand. En var den danske grev Frederik Moltke, ritmester ved Gardehusarregimentet, de danske militære myndigheders indkøbschef i Storbritannien. De to andre var britiske efterretningsfolk. Vi kender kun navnet på Frank Stagg, som Moltke havde aftalt at mødes med. Orlogskaptajn Stagg havde været Moltkes kontaktperson i Admiralitetet siden ankomsten til London et lille år tidligere. Briten var reelt knyttet til den nye britiske hemmelige udenrigsefterretningstjeneste "*Secret Service*", senere S.I.S. eller MI6, men på det tidspunkt betegnet med forkortelserne S.S. eller MI1(c). Vi kender ikke navnet på den tredje person, som vi må formode havde placeret sig ved et nabobord for at kunne rapportere om samtalen. Vi ved kun, at han var ansat i kontraefterretningstjenesten, der da anvendte forkortelsen MI5(g). Det er sandsynligt, at han enten var major Reginald Drake, der på det tidspunkt var

ansvarlig for Moltkes sag i tjenesten, eller en af dennes agenter.¹ På dette tidspunkt havde danskeren været under observation og mistanke i et lille halvt år.

Mødet fandt sted kun to uger efter Jyllandsslaget. Nogle få dage efter slaget, om aftenen 5. juni, var den britiske krigsminister, Lord Kitchener, og hans stab omkommet. Den panserkrydser, *HMS Hampshire*, der skulle transportere ham fra Scapa Flow til møder i Rusland, sank ved Orkney-øerne efter en kraftig eksplosion. Reelt var eksplosionens årsag, at krydseren ramte en mine lagt af ubåden U-75, men den 14. juni var grunden stadig uklar, og der var formodninger om, at tyske sabotører havde placeret en bombe om bord før afsejlingen, eller at krydseren kunne være sænket af en ubåd på grundlag af oplysninger fra en tysk spion.

¹ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 2, Fritz Moltkeaf 28-6-1916 til "My dear Turner", Nigel West, Historical Dictionary fra World War I Intelligence, (Lanham, Maryland 2014), s. 162-163.

Mødet blev holdt i rammen af rygter om forløbet i Jyllandslaget og om årsagen til ekspositionen på *Hampshire*. Kitchener et par timer før sin død på vej til frokost med Grand Fleets øverstkommanderende, admiral Jellicoe, om bord på dennes flagskib HMS *Iron Duke*. (Foto: Imperial War Museum)

Der er fundet to kilder til, hvad der skete på mødet. De er umiddelbart set uenige om, hvem der tog initiativet til frokostsamtalet. Indberetningen fra den danske gesandt, grev Henrik Grevenkop-Castenskiold, oplyser, at det var Stagg, der

inviterede Moltke.² Derimod forklarer MI5(g)-mandens anonyme rapport, der blev afleveret tre dage senere på baggrund af oplysninger fra Stagg og egne observationer, at det var ritmesteren, der havde inviteret Stagg til frokosten i en telefonsamtale om aftenen den 13. juni. Den begrundelse, som Moltke havde givet, var, at hans regering ønskede yderligere oplysninger om søslaget. Moltke ønskede angiveligt oplysninger, der kunne bidrage til at ændre den danske opfattelse af, at der havde været tale om en tysk sejr.³

Det er dog mest sandsynligt, at begge personer bidrog til beslutningen om mødet. Gesandten havde sandsynligvis bedt Moltke finde ud af, om Admiralitetet støttede de foruroligende oplysninger om den strategiske situation efter slaget, der var blevet bragt af *"The Economist"* den 10. juni, og som han straks havde orienteret København om i en indberetning. Bladet skrev, at tabene af krydsere havde svækket den tyske flåde alvorligt.⁴ Dette var en væsentlig oplysning for Danmark, fordi man i København så det som sandsynligt, at et tysk nederlag i

² Rigsarkivet (**RA**), London, diplomatisk repræsentation 1913-1929. Politiske rapporter (afleveret 1949). Pk. 467 1916-1917: Ritmester F. Greve Moltke L.954 fra 14-06-1916 "Memorandum til Det kongelige Gesandtskab i London"; Depeche Fortrolig Nr. XXXVII frafra 15-06-1916 til Udenrigsministeriet.

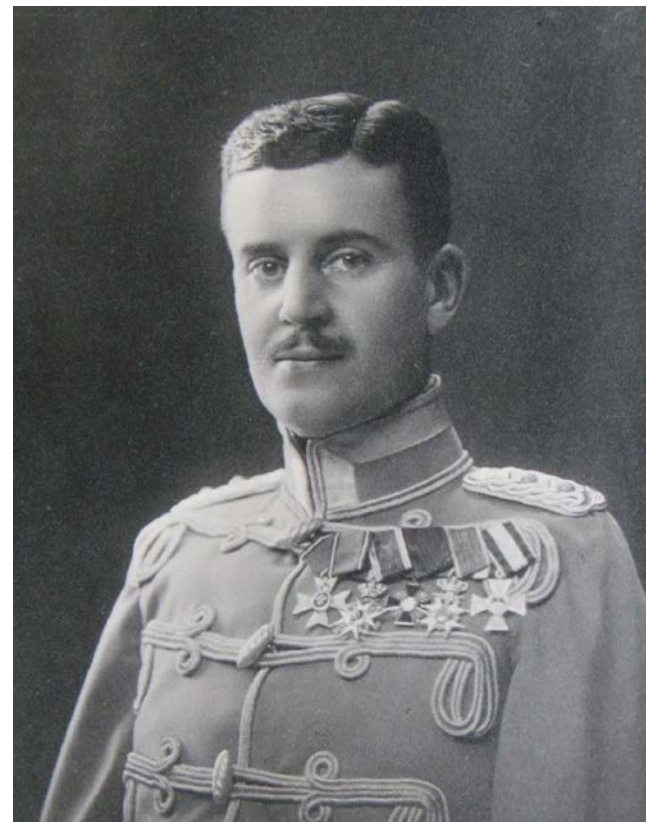
³The National Archives fra United Kingdom (**TNA**), FO 371/3361, s. 341-349.

⁴ **RA**. UMN, Gruppeordnede sager, pk. 10-32, læg 10.G.62 "Eventuel engelsk aktion i danske farvande", *The Economist*, 10-6-1916, "The Naval Battle and the Peace Question".

Nordsøen ville blive fulgt af et britisk forsøg på at trænge ind i Østersøen gennem De Danske Stræder.⁵

Stagg havde også behov for et møde. Som det vil blive beskrevet, havde han både et personligt og et professionelt motiv til at forstærke den allerede eksisterende opfattelse i MI5(g) af, at Moltke var en sikkerhedsrisiko, fordi han kunne være tysk spion. Hvis frokosten gav kontraefterretningstjenesten yderligere argumenter, ville Moltke kunne blive tvunget til at forlade England, hvilket klart ville være i både Staggs og Admiralitets interesse.

Et forløb, der ville være på linje med begge kilders informationer, ville være, at Moltke bad Stagg om et møde: Efter at have kontaktet sin MI5(g)-kontakt foreslår Stagg frokostmøde-formatet, og Moltke inviterede ham så til den efterfølgende dag.

Den elegante danske indkøbsofficer i London, ritmester i Gardehusaregimentet, grev Frederik Josias Valdemar Otto Moltke. Han var 39 år gammel, da frokostmødet fandt sted.
(Foto: Rigsarkivet)

⁵ Angående den danske trusselopfattelse: Michael H. Clemmesen, *Det lille land før den store krig. Danske farvande, stormagtsstrategier, efterretninger og forsvarsforberedelser omkring kriserne 1911-13*, (Odense 2012), specielt kapitlerne 38, 43.

MOLTKE'S VERSION AF MØDET

I sin rapport til gesandten lige efter frokostmødet skrev Moltke, at Lieutenant-Commander Stagg, der var *“ansat i Admiralitetets Efterretningssektion”*, talte og læste dansk flydende og havde ofte været i Danmark. Stagg havde været forundret over, at danske aviser omtalte slaget som en tysk sejr. Dette var en alvorlig misforståelse, som ville kunne få *“ubehagelige følger”*, hvis regeringen delte opfattelsen. Sandheden om slaget var, at tyskerne havde mistet alle deres værdifulde krydsere, og de fleste af deres hurtige *“Forpostskibe”* (dvs. slagkrydsere) var blevet så hårdt beskadigede, at de var blevet *“ubrugelige”*. Da også den tyske slagskibsflåde var blevet *“haardt medtaget”*, ville Tyskland i den næste tre måneder ikke være i stand til at gennemføre større flådeoperationer. Dvs. at Stagg bekræftede og forstærkede oplysningerne i *“Economist”*-artiklen. Stagg bad derefter Moltke *“som militær professionel”* overveje, hvad dette ville betyde for situation *“i Almindelighed, idet den engelske Flaade nu havde faaet Kræfter paa at løse andre Opgaver ... Den Opgave, der laa lige for Flaaden, var at tilkæmpe sig Herredømmet i Østersøen og støtte en Expedition til Lands imod Kielerkanalen, Hamborg og den tyske Flaades øvrige Støttepunkter”*. Den engelske søofficer havde været utilfreds med, at det var lykkedes for de britiske politikere at få sendt styrker til Gallipoli, som skulle have være anvendt til at angribe Kanalen via Jylland. Men med Kitcheners død var situationen ændret. Han havde været imod en krænkelse af dansk neutralitet, men nu ville den britiske hær blive anvendt som general Robertson, Chefen for Generalstaben, ønskede. Hans opfattelse var, at neutrale landes interesser, *“hvor berettigede de end kunde være”*, ikke skulle påvirke hans beslutninger.

Stagg havde været ophidset og havde insisteret på, at dette var en overlevelseskamp for England, og at det derfor var Admiralitetets pligt at udnytte situationen, der var skabt ved søslaget. Han var personligt en ven af Danmark, men han betragtede det som utilgiveligt ikke at handle nu. *“Tre Millioner Danskes Velfærd maate ikke staa i Vejen for det britiske Kejserriges Fremtid”*. Franskmændene *“pressede haardt paa, for at England skulde anvende sine disponible Tropper til en Landgang i Jylland”*. Han håbede på, at man ville tage beslutning om operationen ved den igangværende konference i Paris.⁶

CASTENSKIOLDS DEPECHE FRA 10. OG 15. JUNI

Gesandten, grev Grevenkop-Castenskiold, havde som nævnt allerede indberettet om situationen efter slaget i den depeche fra 10. juni, som var blevet inspireret af artiklen i *“The Economist”*. Gesandten skrev da, at Admiralitetet vurderede, at mange væsentlige tyske krigsskibe nu havde behov for måneders reparation. Det betød, at situationen kunne blive kritisk for Danmark, hvis den britiske regering besluttede, at nu var tiden kommet til at forsøge en indtrængen til Østersøen. Operationen ville sandsynligvis få russernes varme opmuntring. I øvrigt var stemningen i London yderst bitter mod tyskerne efter tabet af *Hampshire* og Lord Kitchener. Den almindelige opfattelse var, at eksplosionens årsag var en bombe om bord på krydseren, og at den i øvrigt velbevarede hemmelighed om feltmarskallens rejse var blevet sendt til Tyskland af en spion i Krigsministeriet

⁶ RA: London, diplomatisk repræsentation 1913-1929. Politiske rapporter (afleveret 1949). Pk. 467 1916-1917: Ritmester F. Greve Moltke L.954 fra 14-06-1916 *“Memorandum til Det kongelige Gesandtskab i London”*.

eller Admiralitetet. Som nævnt er det min vurdering, at frokostmødet var fremkaldt af Castenskiolds ønske om yderligere oplysninger.

15. juni sendte gesandten endnu en depeche hjem til Udenrigsministeriet om sagen, hvor legationens vurdering nu kunne bygge på Moltkes rapport, som han vedlagde. Castenskiold understregede, at Staggs oplysninger svarede til, hvad han havde hørt fra andre højt placerede kilder i Admiralitetet: Royal Navy betragtede Jyllandsslaget som en sejr. *“Mr. Stagg er ganske vist bekendt som værende en stor Hedspore,⁷ men hans Anskuelse har jeg Grund til at tro deles af en stor Mængde Officerer baade af Hær og Flaade og kunne paaregnes Billigelse i saadanne Blade som “Morning Post” og “Daily Mail”.* Opfattelsen af Stagg som en *“hedspore”* refererer sandsynligvis til sagen i slutningen af 1915 om handelsattachéen Richard Turner fra den britiske Københavnslegation, som senere beskrives. Ganske vist tvivlede Castenskiold personligt på, at premierminister Asquith og udenrigsminister Grey ville beslutte at gennemføre endnu en meget kostbar kombineret land- og søoperation efter erfaringen fra Dardanellerne. En operation via Danmark ville krænke neutralt territorium på den måde, man havde fordømt, da Tyskland havde invaderet Belgien. *“Det er imidlertid altid bedst at holde sig den Mulighed for Øje, at de Allierede paa et givet Tidspunkt kunne rette det Spørgsmaal til Danmark, om samme vil gaa med paa deres Side”.* Gesandten sluttede med at påpege, at Frankrig og Rusland ville

⁷ Den danske ordbog: *“person der går ivrigt og lidenskabeligt ind for en sag”*, fra engelsk *“hotspur”*, en fanatiker.

støtte en operation via Danmark, fordi den ville mindske trykket på Vest- og Østfronterne.⁸

	British.	German.
Battleships	none	2
Battle cruisers	3	2
Armoured cruisers.....	3	none
Light cruisers	none	4
Destroyers	8	9
Submarines.....	none	1

Gesandten vedlagde *“The Economist”*-artiklen fra 10-6-1916, *“The Naval Battle and the Peace Question”*, til sin depeche fra same dag. Her artiklens oplysning om sænkede skibe. (Rigsarkivet)

MI5(G)S VERSION

MI5(g)s version af forløbet ved frokostmødet var dateret 17. juni 1916. Den findes vedlagt en afvisning af en dansk anmodning i november 1918 om at få rensset Moltke fra mistanken om at have været tysk spion. Kontraefterretningstjenestens skrivelse, herunder tjenestens tolkning af mødet, giver grundlaget for en afvisning af anmodningen.

⁸ RA: London, diplomatisk repræsentation 1913-1929. Politiske rapporter (afleveret 1949). Pk. 467 1916-1917: Depecher Fortrolig Nr. XXXVI fra 10-06-1916 & Nr. XXXVII fra 15-06-1916 til Udenrigsministeriet.

I rapporten blev Staggs identitet udeladt. Han blot beskrevet som *“a Naval Officer working in the Intelligence Department at the Admiralty, who is personally known to Count Moltke”*. Jævnfør rapporten havde Moltke, som nævnt, ringet til Stagg og inviteret ham med den begrundelse, at den danske regering var *“very anxious about the result of the North Sea battle”*. Moltke ville blive *“very glad”*, hvis Stagg kunne hjælpe ham med kendsgerninger, *“which would put the matter in a different light from that in which his Government saw it”*. Efter rapporten var det mistænkelige, som Moltke havde gjort, at søge oplysninger, som kunne underbygge den britiske version af begivenhederne og derigennem undergrave den tyske version, som syntes at have overbevist den danske regering.

Stagg var blevet *“instructed to see Count Moltke, and to lead him on and discover what he really wanted to know”*. MI5(g)-agenten vurderede, at Moltke havde søgt at *“pumpe”* Stagg for oplysninger. Danskeren *“persisted that his Government were nervous as to the result”* af slaget. Indtil samtalen havde han ikke set eller hørt ting, der havde overbevist ham om, at briterne havde sejret, og han bad om detaljer om slaget og om *“the German ships which we believe have been lost”*. Dette blev i rapporten opfattet som anti-britisk aktivitet med den begrundelse, at *“Count MOLTKE was seeking for information which has not been made public and which, presumably, it is the intention of the Admiralty to keep secret”*.

Rapporten beskriver således, at Moltke energisk søgte oplysninger, der kunne imødegå den tyske fortælling. Det var informationer, der kunne være vitale for dansk sikkerhed, og som enhver dansk udsendt i England eller Tyskland måtte søge for at give et bedre grundlag for beslutningstagerne i København. At MI5(g) agenten så det som mistænkeligt, at en diplomat søgte informationer, der

supplerede offentliggjorte oplysninger, siger mere om agenten end om ritmesteren. Man skal nok være ansat i en sikkerhedstjeneste for at kunne opfatte det som mistænkeligt, at en udlænding søger argumenter for at kunne viderebringe den tolkning af begivenhederne, som tjenestens regering søger at fremme.

Både Stagg og MI5(g)-agenten *“were most infavourably impressed and conceived great distrust of his motives.”*⁹ At kontraetterretningsmanden kunne have denne opfattelse kan man tro på, men med sit flerårige kendskab til Danmark og den danske sikkerhedspolitiske debat er det usandsynligt, at Stagg ikke forstod Moltkes motiver. Som vi skal se, havde han opholdt sig i København fra 1910 og havde bekendte blandt danske søofficerer. Fra krigens udbrud havde englænderens opgave været at følge diskussionen i den skandinaviske presse som medarbejder i Admiralitetets Efterretningssektion. Han var helt klar over, at den danske sikkerhedspolitiske diskurs drejede sig om, hvorvidt eller hvornår briterne ville gennemføre operationer mod Kielerkanalen eller ind i Østersøen, og, som det senere beskrives, havde han udnyttet denne viden over for den danske flådechef i efteråret 1915. Men, som det fremgår af MI5(g)-rapporten, gjorde Stagg intet for at gøre klart for agenten, at Moltke simpelthen måtte søge netop disse oplysninger. I stedet havde Stagg givet Moltke misinformationer, som, hvis ritmesteren, hans gesandt og endelig den danske regering troede på dem, havde potentialet til at øge risikoen for en tysk forbebyggende reaktion og derigennem undergrave Danmarks geostrategiske situation som neutral. Derigennem optrådte Stagg i direkte modsætning til sit lands officielle politiske linje, som var at bevare

⁹ TNA, FO 371/3361, s. 345-347.

Danmark som et ubesat, neutralt land. Hvis rapporten havde beskrevet Staggs oplysninger, var det ikke kun det britiske udenrigsministerium, der ville have undret sig. Heller ikke hæren og flåden ønskede at undergrave dansk neutralitet.

Det kan ikke fastlægges med sikkerhed, om MI5(g)-agenten kun havde observeret mødet, fordi han ikke kunne nok nordisk sprog til at følge samtalen. Det forhold, at rapporten ikke refererer de oplysninger, som englænderen gav for at udløse Moltkes reaktion, tyder dog på, at dette var tilfældet. Agenten var derfor helt afhængig af Staggs beskrivelse af samtalen.

Hvad var Staggs motiv til at misinformere Moltke så dramatisk, som han gjorde? Hvis han rent faktisk troede, at Moltke var tysk spion, der ville sende fejlinformationen videre til Berlin, ville det ikke bidrage til oplysningernes troværdighed, at de kom direkte fra en britisk efterretningsofficer. Så ville en mere indirekte vej have været bedre. Stagg kunne næppe heller vide, at den danske gesandt ville forstærke og troværdiggøre Staggs historie, som han gjorde. Derfor er den mest sandsynlige forklaring, at Stagg optrådte, så at han kunne forstærke MI5(g)s mistanke til Moltke, så Admiralitets efterretningstjeneste kunne få sendt ritmesteren ud af England. Dvs., at det først og fremmest var en lille teaterforestilling for sikkerhedsagenten med Moltke som en statist, der optrådte, som Stagg vidste, at han ville.

FREDERIK MOLTKE, HANS OPGAVER OG FØRSTE MÅNEDER I LONDON

I den danske parallel til de krigsførendes "granatkriser" i begyndelsen af 1915 havde den danske hær og dens stærke politiske støtte, Kong Christian X, erkendt, at de meget små lagre af artilleri- og håndvåbenammunition var en kritisk svaghed i forberedelserne til landets forsvar. Det betød, at den radikale regering i løbet af sommeren fik presset kongen til at acceptere en betydelig reduktion af Sikringsstyrkerne mod at Danmark sendte repræsentanter til udlandet. De skulle skaffe manglende ammunition og våben samt materialer til hjemlig produktion ved Ammunitionsarsenalet og Hærens Tekniske Korps (HtK)'s andre værksteder.

Ritmester Moltke, der allerede havde vist sine evner som indkøbsagent, blev sendt til London. Hans hovedopgave var at købe de materialer og halvfabrikata, der skulle anvendes til HtKs produktion af den ammunition, som var nødvendig, hvis hærens forsvarsindsats skulle være mere end rent symbolsk. Derudover skulle han sikre, at de indkøbte varer kunne få licens fra de britiske myndigheder til at sejle igennem blokaden. Samtidig med, at Moltke blev sendt til England, blev vicedirektør Viggo Falgren-Schäfer og kaptajn Gunnar Petersen sendt til USA af korpset for at gennemføre indkøb dér. De arbejdede fra Det Danske Konsulat i New York. Det var indlysende, at det ville være lettere at skaffe materialer, der var nødvendige for hærens produktion, i det neutral Amerika end i det krigsførende Storbritannien, men også indkøb her kunne først nå Danmark igennem blokaden, når der var skaffet tilladelse fra blokademyndighederne i London.

Ballonpioneren Frederik Moltke, med sin ballon "Danmark" før krigen. (foto fra barnebarnet Henrik Moltkes samling)

luftsportspionerer. HtK var ansvarlige for alle hærens våben, men focus var i de år stadig på artillerimateriel, herunder støttemateriel som observationsballoner, hvor Moltke nu var hærens ekspert. Han havde været stiftende medlem, da man etablerede Dansk Aeronautisk Selskab i 1909, erhvervede ballonskippercertificat det følgende år og skrev artikler om militær brug af balloner til Militært Tidsskrift. I 1912 havde Moltke været en drivende kraft bag indsamlingen af frivillige bidrag til indkøb af den første observationsballon til Københavns Fæstning. En sådan ballon skulle anvendes ved forsvaret af fæstningen mod angreb eller ved belejring. Det er usandsynligt at Stagg ikke havde mødt eller i hvert fald hørt om Moltke under sit ophold fra 1910 i det daværende meget lille København.

Moltke havde arbejdet for HtK siden krigen startede. Han var sandsynligvis afgivet fra Gardehusarregimentet til korpset, fordi han var en af landets

En "Parseval" observationsballon. Frederik Moltke købte én fra "A. Riedinger" i 1913 med frivillige bidrag og genandeni 1915 som HtKs indkøbsofficer. (foto fra barnebarnet Henrik Moltkes samling)

Moltke demonstrerede tidligt sine evner som indkøbsagent. I foråret 1915 havde han i Tyskland ved besøg hos forskellige producenter undersøgt mulighederne for at købe, hvad hæren og korpset havde behov for. Herunder kontaktede han også August Riedinger Ballonfabrik i Augsburg, den største tyske producent af

observationsballoner, hvor han to år tidligere havde købt den første ballon til København. HtK ønskede at indkøbe endnu to ballonhylstre og støttemateriel for at etablere en egentlig ballonpark til fæstningen. Moltke opnåede hurtigt en aftale med Riedinger om hylstrene. Danmark skulle levere råmaterialer svarende til, hvad der blev anvendt i produktionen. Efter, at de tyske myndigheder havde givet formel eksporttilladelse, nåede ballonmateriellet København i oktober. Da havde Moltke allerede indledt sin mere generelle indkøbsvirksomhed i England.¹⁰

30. juli 1915 informerede grev Castenskiold det britiske udenrigsministerium om, at Moltke ville ankomme til England med skib tidligt i august "to pay a visit to this country in order to try to obtain export licenses for certain articles to the Danish Army". Efter 4. august at have indhentet Home Office's (Indenrigsministeriets) godkendelse, gav udenrigsministeriet sin indrejsetilladelse den 7. august. 14. august informerede den britiske gesandt i København London om, at greven ville forlade København næste dag, den 15. August, og ankomme til England et par dage senere.¹¹

¹⁰ RA. Chefen for Hæren. Hærens Tekniske Korps, A. Material, Gen.major Nørresø 1905-1921, Pk. 1, "2. Ballonhylstre..." ingen dato; A. Riedinger Ballonfabrik, Augsburg fra 2-2-1915 til Hochwohlgeboren Herrn Rittmeister Graf Moltke, Kopenhagen; Afskrift af Chiffertelegram fra Gesandtskabet i Berlin fra 19-4-1915; Rapport om Moltke's besøg til Soemmerda: Til Hærens Laboratorium fra 28-4-1915; T.A. Poulsen: Hærens ballonpark, *Dansk Flyvnings Historie* (Copenhagen 1936), s. 39, 41.

¹¹ TNA. FO 383/85, (Danish Legation) fra 30-7-1915 til The Secretary of State, Foreign Office; Home Office, No. 295531 fra 4-8-1915 to The Under Secretary of State, Foreign Office; Foreign Office, No. 107665/15, Immediate, fra 7-8-1915 til the Danish Minister; FO 382/70, Henry Crfrater Lowther fra 14-8-1915 til the honourable Edward Grey.....

De danske myndigheder havde siden foråret uden succes søgt at købe militær udrustning i England. I april havde det britiske udenrigsministerium informeret gesandten i København, Sir Henry Lowther, om, at industrien havde problemer med at dække den britiske hærs behov, for slet ikke at tale om neutrale. I maj informerede Lowther London om, at den danske reaktion havde været at sende en pensionerede generalmajor Albert Arendrup til England med en omfattende indkøbsliste, som omfattede afstandsmålere, kikkerter, forskellige kemikalier og maskiner til ammunitionsproduktion. Arendrup synes dog ikke at have opnået resultater, og derefter skete intet, før Moltke med sin ankomst i slutningen af august tilførte indkøbsopgaven sin kombination af energi og socialt talent.¹²

27. August bemærkede kontrabandafdelingen i det britiske udenrigsministerium, at "*a certain Count Moltke*" havde taget kontakt for at købe ammunition. Afdelingen skrev også, at der var politiske problemer knyttet til at efterkomme de danske ønsker, fordi "*the French have asked us not to facilitate such supplies at the moment, in view of certain intrigues of their own.*"

Den 2. september bad grev Castenskiold det britiske udenrigsministerium om at få angivet en kontaktperson for Moltke, men da gesandten gentog sit ønske noterede sagsbehandleren i udenrigsministeriet, at Moltke allerede selv havde opnået kontakt med Admiralitetet. Oplysningen refererer sandsynligvis til Stagg og understreger formodningen om, at de to havde mødt hinanden i København

¹² **RA.** Chefen for Hæren. Hærens Tekniske Korps, A. Material, Gen.major Nørresø 1905-1921, Pk. 1, includes all key documents in relation to the purchasing missions. Intet er vedlagt til direktivet til Arendrup: "Afskrift fra 4-5-1915 Kjære Herr General (med en indkøbsliste).

før krigen. Den 23. september kunne den britiske udenrigsminister meddele Castenskiold, at Moltke nu havde fået kontakt med alle de britiske myndigheder, der var relevante for hans arbejde.¹³

Indkøbsindsatsen var nu blevet endnu mere indenrigspolitisk relevant for den danske radikale regering, end den havde været i sommeren. Fra september til november 1915 blev regeringen åbent kritiseret af oppositionen fra Venstre og De Konservative for at forsømme Danmarks forsvar, og forsvarsministeren, Peter Munch, måtte give indrømmelser. Den erklærede anti-militære Munch havde ved sin tiltrædelse i sommeren 1913 lovet Christian X at forvalte forsvarslovene loyalt, og havde som nævnt fået kongen til at reducere Sikringsstyrken mod et løfte om at forsøge at afhjælpe hærens svagheder. Presset gjorde nu, at forsvarsministeren for det første godkendte anlæggelsen af Tunestillingen, der kunne sikre, at styrkerne i den sjællandske provins nåede tilbage til fæstningen ved en tysk landsætning og senere eventuelt reducerede muligheden af landsat belejringsskyts bombardement af hovedstaden. Forsvarsministeren gav også fæstningens artillerichef, dvs. Generalinspektøren for Artilleriet, bemyndigelse til at forsøge at skaffe moderne tungt skyts fra udlandet til fæstningens artilleripart.

¹³ **TNA.** FO 382/70, War Office, No. 0158/256 fra 8-4-1915 til The Under Secretary of State, Foreign Office; Foreign Office, No. 34057/15, Confidential Cypher telegram No. 128 fra 9-4-1915 til Sir H. Lowther; Cypher, Sir H. Lowther, No. 500, Confidential fra 19-5-1915; The Under Secretary of State, Foreign Office, fra 27-5-1915 to the Director of Military Operations; Contraband Dept. E.P. fra 27-8-1915 til (War Dept.); (Danish Minister) fra 2-9-1915 til the Secretary of State for Foreign Affairs; Danish Minister) fra 16-9-1915 to the Secretary of State for Foreign Affairs; note af "S.G." fra 18-9-1915; No. 133366 fra 17-9-1915; Sir Edward Grey fra 23-9-1915 til the Danish Minister.

Generaltøjmesteren, generalmajor Martin Nielsen Nørresø, chefen for HtK, Moltkes arbejdsgiver, fik grønt lys til at afhjælpe andre materiel, udrustnings og ammunitions mangler ved import og egenproduktion.¹⁴ Mulighederne for at afhjælpe manglerne afhang helt af arbejdsevne og effektivitet hos indkøbsfolkene i USA og England, og Frederik Moltkes energi, sociale profil og det forhold, at også indkøb fra Amerika skulle hjælpes igennem den britiske blokade, gjorde ham til nøglepersonen. 20. juni 1916, en uge efter frokostmødet og Moltkes afrejse fra London, beskrev Nørresø i en skrivelse til krigsministeriet Moltkes 11 måneders indsats i England således: *“Ritmesteren har ... vist en ganske ualmindelig Dygtighed i Retning af at gøre Anskaffelse af Materialer, fremskaffe Udførselstilladelser og besørge Forsendelsen, Assurance m.m., og Korpsbetænker sig ikke paa at erklære ham for at være ganske uerstattelig under de nuværende Forhold...”*

For at underbygge sin vurdering af behovet for Moltkes fortsatte tilstedeværelse i England vedlagde generalmajoren en liste over de varer, var blevet sendt igennem blokaden til Hæren og Flåden siden 1. januar 1916. Nørresø sluttede med at understrege, at:

¹⁴ Michael Hesselholt Clemmesen, "Tunestillingen. Indenrigspolitisk middel og militær beskæftigelse", Henriette Buus (ed.); *Første Verdenskrig ved Tunestillingen. Forsvarsvilje og hverdagsliv*, (Greve 2010), s. 73-78; Anders Osvald Thorkilsen, "Fra fem høns til én forsinket og forpjusket fjer. Tungt artilleri som lokkemad i P. Punchs kontrol med hæren", Michael H. Clemmesen og Anders Osvald Thorkilsen (eds.), *Mod fornyelsen af København forsvar 1915-18*, (Copenhagen 2009), s. 87-114.

“Trangen er stedse stigende, og da Ritmesteren lige til den Dag I Dag har vist sig at kunne skaffe Udførselstilladelser for næsten alt, hvad der har været Tale om, vilde det være til stor Skade for Hærens (og tildels ogsaa Flaadens) Forsyning med absolut nødvendige Genstande, hvis disse efter Omstændighederne gunstige Forhold ikke fra dansk Side af yderste Evne søges opretholdt.”

Nørresø foreslog, at man søgte Moltkes stilling *“konsolideret og styrket”*, og henstillede, at man knyttede ham knyttet til gesandtskabet som militærattaché¹⁵ Generalen gik således ud fra, at Krigsminister Munch som han selv helhjertet søgte at afhjælpe hærens mangler.

¹⁵ RA. Chefen for Hæren. Hærens Tekniske Korps, A. Material, Gen.major Nørresø 1905-1921, Pk. 1, Nørresø, Fortroligt, nr. 4774 af 20-6-1916 til Krigsministeriet.

Moltke's begejstrede chef, Generaltøjmesteren, generalmajor Martin Nørresø i 1917.
(Rigsarkivet)

HtKs arkiv for perioden dokumenterer entydigt, at Nørresø opfattelse af Moltke er velbegrundet. Ritmesteren var utroligt flittig, proaktiv, stædig og administrativ effektiv fra det tidspunkt, hvor han ankom til London. Han fandt maskiner til produktion af fodtøj og ammunition, tinplader til produktion af håndgranater, patroner til jagtgeværer, soda, nickel, nikkelsalt, zinkplade, aluminium,

kobberplade, signalfløjter til officerer, carborundum-flager, trotyl, kamera til luftfotografering, blå til våbenrengøring, uniformsklæde, sværd til officerer og underofficerer, kobbertråd til dynamoer, bismut, antimon, smeltedigler til våbenproduktion, Farmanfly, hjul til industrielle kværne, muleposer, vaseline, m.m.

Listen er medtaget for at vise, at MI5(g)s påstand om, at Moltke ikke lavede det arbejde, han var udsendt for at gøre, er absurd. Han rapporterede konstant om sine indkøb og deres status på vej hjem. Hvis han fandt ud af, at et produkt, som hæren ønskede, fandtes i USA, men ikke i Storbritannien, sendte han melding hjem, så Petersen i New York kunne få indkøbsopgaven.

Parallelt med det hektiske indkøbsarbejde og ansøgningerne om tilladelse til transit til Danmark igennem blokaden optrådte Moltke, som om han faktisk var militærattaché, og skrev hjem om alt, som han fandt, var relevant for myndighederne i København. Han skrev om de nye stålhjelme, som nu kom i brug på Vestfronten, og vedlagde en tegning, som han havde modtaget fra den belgiske militærattaché i byen. Støttet af avisudklip rapporterede han om debatten om værnepligt, om den britiske opfattelse af krigslykken og situationen. Han sendte en beskrivelse af, hvordan franskmændene organiserede deres feltmæssige automobilværksteder samt om, hvad de britiske aviser skrev om de tyske observationsballoner, som han jo havde skaffet til den danske hær. Han sendte nyheder om den russiske sommeroffensiv, om hvordan søm kunne

forstærke støvlesåler, om den franske ammunitionsproduktion samt om udgivelsen af *"Times History of the War"*.¹⁶

Moltke søgte og fandt også andre veje til at støtte udviklingen af forsvaret af hjemlandet og dets hovedstad. Kort tid efter hans ankomst blev London angrebet af luftskibe fra den tyske hær og flåde, og han forstod, at hans observationer og analyse kunne hjælpe under udviklingen af artilleriluftforsvaret af København mod en tilsvarende trussel.¹⁷ Efter at have udviklet luftskibene og deres taktik i forlængelse af angreb på de engelske kystområder i første halvdel af 1915, rettede de tyske luftskibsstyrker fra august deres angreb mod London. I begyndelsen af september lykkedes det endeligt tyskerne at nå byen, 7. september kastede et hærluftskib sine bomber mod byen og natten efter nåede også flådens Zeppeliner L. 13 frem. Det næste effektive angreb gennemførtes af flådens L.14 den 13. oktober efter en anflyvning fra vest.¹⁸ Moltke havde været i London under angrebene og observeret begivenhederne den 7. september og 13. oktober tæt på.

¹⁶ RA. Chefen for Hæren. Hærens Tekniske Korps, C. Kopibøger, kommissioner & udland, 1914-1920, pk. 2; C. Indgående skrivelser fra Krigsministeriet, 1915-1918, pk. 23.

¹⁷ Michael H. Clemmesen, "Overdækningen af fæstningen mod den nye trussel. Opbygningen af Københavns luftforsvar 1915-18", Michael H. Clemmesen & Anders Osvald Thorkilsen, *Mod fornyelsen af Københavns forsvar 1915-18*, (Copenhagen 2009), s. 12-19.

¹⁸ Joseph Morris, *The German Air Raids on Great Britain 1914-1918*, (London 1925), s.53-63; Douglas H. Robinson, *The Zeppelin in Combat. A History of the German Naval Airship Division, 1912-1919*, (Atglen (PA) 1994), s. 115-139.

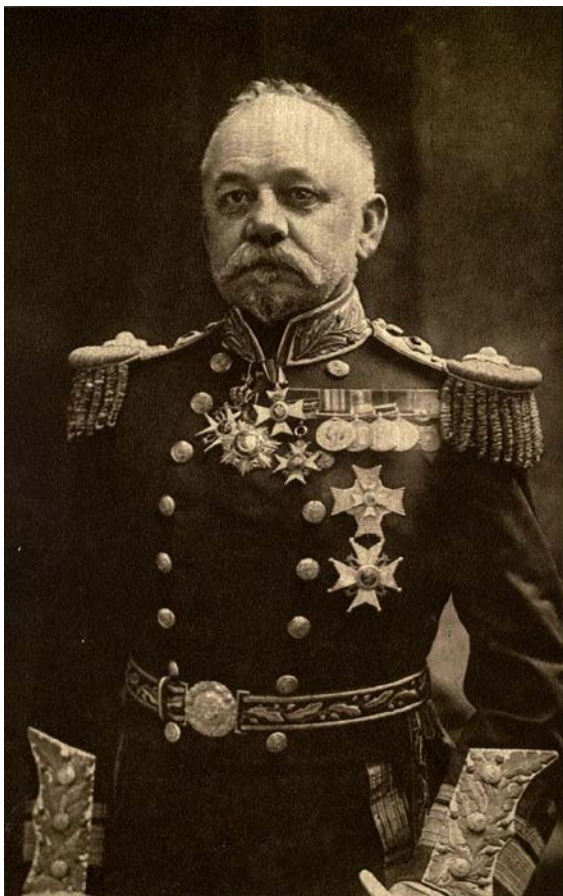
Hvad Moltke oplevede den 13. oktober 1915: L.15 bombardementet af London. (Fotos fra Robinson, *The Zeppelin in Combat*, samt fra Osprey-bogen: *London 1914-17* om bombeskaden ved hjørnet at Exeter Street og Wellington Street.)

Moltke advarede efter det første angreb om, at da luftskibene kunne "... medføre betydelig større Mængder af Sprængstoffer, kan jeg ikke se andet, end at Faren for et Luftskibsangreb paa vor Hovedstad under en eventuel krigerisk Forvikling er af en saa alvorlig Natur, at der hurtigst muligt maa gøres Skridt for at afværge den". Han fulgte sagen op med et udklip fra "The Times" om debatten i Underhuset efter angrebet og informerede København om, at admiral Sir Percy Scott var blevet udpeget som chef for Londons luftforsvar. Scott, der var artillerispecialist, var blevet pensioneret før krigen, men han blev 11. september valgt af marineministeren, Arthur Balfour, til den nye opgave. Ifølge Moltke havde Scott anmodet om tildeling af franske instruktører for at forbedre effektiviteten af de britiske luftforsvarspiloter. En af forsikringsselskabet Lloyds direktører havde fortalt Moltke, at skaden fra angrebet oversteg 1½-2 million £.¹⁹

Moltke beskrev angrebet den 13. oktober i en rapport skrevet dagen efter, et dokument, der i øvrigt omhandlede indkøb af ting til den danske militære produktion fra amerikanske firmaer. Ritmesteren havde spist aftensmad i St. James Club sammen med en Amerikansk diplomat og en direktør fra *Great Eastern Railway*, da luftforsvarskanonen i Green Park lige over for klubben var begyndt at skyde. Jernbanedirektøren var et nyttigt bekendtskab, "da hans Selskab i Reglen bliver underrettet, naar der ventes Zeppelinangreb". Angrebet startede kl. 2130 og varede et kvarter. "Antiballonkanonerne" - den i parken og en anden på Admiralitetsbygningen - affyrede kun ganske få skud. Moltke vurderede,

at årsagen var "den Fare, der truer fra de nedfaldende Granater". Han vurderede, at zeppelineren var 500 meter fra ham i 1500-2000 meters højde. Granaterne sprang højt over luftskibet. Derefter havde han inspiceret effekten af bombardementet, herunder skaden på Lyceum-theatret. Han havde været sammen med den amerikanske diplomat, og deres identitetskort hjalp dem gennem politiafspærringerne. I sin rapport beskrev han omhyggeligt virkningen af bomben, der havde ramt foran teatret.

¹⁹ RA. Chefen for Hæren. Hærens Tekniske Korps, C. Kopibøger, kommissioner & udland, 1914-1920, Pk. 2, Fragment synlig på: HtK af 18-9-1915 til Hr, Ritmester F. Greve Moltke, Danish Legation, London; den efterfølgende rapport om "Luftskibsangrebet på London" er synlig på kopibogen s. 140 over note fra 27-9-1915.

Admiral Sir Percy Scott, som gav Frederik Moltke adgang til sine problemer og udviklingen af planerne for Londons luftforsvar (Foto: Rogers, *The New York Times Current History: The European War* (April–June 1915). Volume 3)

På dagen efter angrebet havde Moltke haft et møde med admiral Scott. Det var åbenbart hans andet møde med Sir Percy, da han skrev, at admiralens tidligere stedfortræder, commander Frederick Halahan, var blevet afløst af kommandør L.S. Stansfeld. Moltkes vurdering af årsagen til kanonernes tøvende skydning havde været korrekt. Scott bedømte, at den ammunition, der nu var til rådighed for luftforsvarets få kanoner, var farligere for befolkningen end for luftskibene. Stansfeld fortalte Moltke, at angrebet var blevet gennemført med tre luftskibe. Et af disse havde nået det centrale London og et andet havde angrebet Det Kongelige Arsenal i Woolwich, men kun forvoldt lille skade. London-angrebet havde anvendt både spræng- og brandbomber og havde dræbt 32 mennesker. I øvrigt bedømte Scott, at problemet med at ramme zeppelinerne skyldtes artilleriofficerernes vanskelighed med at bestemme luftskibenes flyvehøjde.²⁰

²⁰ RA, Chefen for Hæren. Hærens tekniske Korps, Konstruktionsafdelingen, 1909-1943, A. Indgående skrivelser, Flyvemateriel, Antiballoonkyts 1911-1932, Ritmester F. Greve Moltke ved Gardehusarregimentet p.t. London, Fortroligt, fra 14-10-1915 til Hærens tekniske Korps; A. Materiale, Gen. major Nørresø, 1905-1921, Pk.1, Kontorchef Kruse meddeles Telegram fra Gesandten i Washington fra 7-10-1915 med tilbud; Forsvarsministeren. Tilbud antages paa: ... fra 9-10-1915.

Moltkes kort over den centrale London med de L.15 bombenedslag han så 13. October. Var vedlagt den rapport han skrev for at inspirere arbejdet med at udbygge et luftforsvar af København mod tysk luftbombardement. (Rigsarkivet)

Parallelt med, at han studerede luftforsvarsproblemer og andre forhold af interesse for dansk forsvar, var Moltkes hovedaktivitet altid at finde, bestille og få sendt, hvad den danske hær havde behov for, enten direkte i Storbritannien eller i samarbejde med Gunnar Petersen i Amerika. Petersens væsentligste opgave på

dette tidspunkt var at købe 30 millioner 8 mm patroner fra "Maxim Munition Corporation", men han indkøbte også kemikalier, metal, m.m. til den hjemlige ammunitionsproduktion. Sent i november 1915 bad HtK formelt Moltke om at skaffe transittilladelser for de amerikanske indkøb.

Godset havde været klar til afsejling fra tidligt oktober, og som allerede nævnt var Munch i løbet af efteråret blevet gjort selvinteressert i at blive set som positiv støtte til at afhjælpe hærens mangler. Ministeren havde således den 9. oktober godkendt det omfattende køb. Når lasterne nåede Danmark, ville det være muligt at indlede produktionen af den manglende håndvåben- og artilleriproduktion. Derfor ansøgte Moltke de britiske myndigheder om tilladelse til at sende en meget stor mængde metaller til ammunitionsproduktionen samt to sæt af dele til fly (gyromotor, propel, omdrejningstæller) fra Amerika igennem blokaden Lasten omfattede 80 tons messing til ammunition til håndvåben og 42 tons messing til feltartilleriammunition, 20 tons fænghætter, 6 tons antimonbarrer, 65 tons blybarrer, 60 tons blykabler samt 25 tons "gulmetal"-barrer (specialmessing til maskindele).²¹ For at forstå det efterfølgende forløb må man forstå, at de britiske blokademyndigheder måtte opfatte det som afgørende at hindre, at denne kontrabandelast endte hos fjenden, dvs. at tilladelsen måtte bygges på en ubetinget tillid til både Moltke og de danske myndigheder.

²¹ RA. Chefen for Hæren. Hærens Tekniske Korps, C. Kopibøger, kommissioner & udland, 1914-1920, Pk. 2, , HtK fra 21-11-1915 to Hr. Ritmester F. Greve Moltke, Danish Legation, London "Kaptajn Gunnar Petersen i Amerika ..."; HtK fra 8-12-1915 to Hr. Kaptajn Gunnar Petersen, Kompagnichef ved 23' Batallion, Danisk Consulate, New York; Materielkontoret af 3-1-1916 til Konstruktionskontoret; HtK fra 12-1-1916 til Hr. Kaptajn C. G. Petersen, Kompagnichef ved 23' Batallion, Danish legation, New York .

Den person, som Moltke kontaktede i Udenrigsministeriets Kontrabandafdeling for at opnå godkendelsen af transitten fra USA, var Richard M. Turner. Det var ham, der skulle hjælpe danskeren med at få lasten igennem blokaden. Som vi skal se efterfølgende, arbejdede Turner normalt i handelsafdelingen i den britiske legation i København. Han var kun i London i forbindelse med en undersøgelse af hans embedsførelse efter voldsomme anklager fra Stagg for ikke effektivt at have hindret import til Danmark, der skete med henblik på transit til Tyskland.

Den britiske kontrabandekomité, der koordinerede de forskellige myndigheders blokadeindsats, fandt Moltkes indstilling helt uacceptabelt irregulær og refererede sagen til den britiske gesandt i København, da *“it has hitherto been understood that Count Moltke was only acting for purchase in this country, and we were not aware that he was also making purchases in America”*. Briterne forstod åbenbart ikke, at Moltke ikke havde foretaget indkøb i USA, men kun støttede indkøbsdelegationen i USA efter instruks fra de danske myndigheder. Moltke havde fået at vide, at den britiske gesandt havde været inddraget. Komitéen fandt, at den danske regering som et minimum skulle have kontaktet den britiske regering gennem sin akkrediterede repræsentant, dvs. grev Castenskiold.²²

²² **TNA**, FO 382/286, Count F. Moltke fra 24-11-1915 to Richard M. Turner, Esq., Contraband Department, Foreign Office; “Communicated by Mr Wallace”; “Goods for the Danish Government from U.S.” 25-11-1915; Cypher telegram to Sir H. Lowther, Foreign Office, No. 1454, fra 27-11-1915.

FRANK STAGG OG MONTAGUE CONSETT FRA 1910 INDTIL EFTERÅRET 1915

Frank Noel Stagg blev født i 1884 og startede som kadet i Royal Navy som 15-årig i vinteren 1900. I forår og sommer 1910 gennemgik han en grundlæggende uddannelse i dansk. Han var herefter i Danmark, Han bad i januar 1911 om at måtte forblive i landet, hvor han i april samme år tog eksamen som tolk i dansk. I marts 1912 ansøgte han om sin afsked af ”private grunde”. To måneder senere forlod han aktiv tjeneste og blev reserveofficer. I første omgang havde flåden søgt om at få refunderet de 115 £, som danskuddannelsen havde kostet, men senere opgav man sit krav,²³ sandsynligvis fordi Stagg fortsatte i reserven, så hans kompetencer ville være til rådighed i en krig. Den tyske flåde noterede sig, at Stagg begyndte at besøge danske havne under sit ophold i Danmark, efter tyskernes opfattelse sandsynligvis for at bedømme deres anvendelighed som torpedobådsbaser. Samtidig vurderede tyskerne, at han var for ung til at have en rolle i operativ planlægning.²⁴

Indtil midten af 1912 havde Danmark været marineattachéen i Berlins ansvar, men i juli det år blev attachéstrukturen ændret, således at Danmark og de to andre Nordiske Lande blev dækket af samme marineattaché. Efter en kort forberedelsestjeneste i Admiralitets efterretningssektion ankom kommandør Montagu William Warcop Peter Consett i slutningen af juli 1912 til Stockholm som

²³ **TNA**, ADM 193/143/592, Frank Noel Staggs stamblad.

²⁴ Bundesarchiv, Militärarchiv (**BAMA**), RM/5/1614. A. 2269. IV, Berlin 11-10-1912, Zum Immediatvortrag. O-Befehle 1912, ‘Richtlinien für Verhalten unseres Seekriegsführung Dänemark gegenüber’.

den første officer i den nye stilling.²⁵ Fra krigens start valgte han at flytte fra Stockholm til Kristiania og herfra lede flådens efterretningsvirksomhed, der snart specielt blev rettet mod alle tre værtslandes handelsaktiviteter med det formål at kunne gøre blokaden effektiv.

I sommeren 1913 mødte Consett Frank Stagg i København. Marineattachéen kendte ikke årsagen til, at Stagg måtte forlade flåden, men "*at the present time he appears to be very intelligent and steady*". Han kendte mange dele af Danmark, talte dansk, så mere dansk end engelsk ud og havde forbindelse med flere danske søofficerer. Staggs krigstidsfunktion var ministrygning, men Consett anbefalede, at flådens efterretningstjeneste ved en tysk-britisk konflikt anvendte ham i tilknytning til Danmark.²⁶ Det skete dog ikke straks. I krigens første par måneder blev han anvendt i ministrygningsindsatsen ved Humber, nu som Lieutenant Commander. Midt i oktober 1914 flyttedes han dog til tjeneste i Admiralitetets Efterretningssektion. Det skete kun to dage efter, at sektionen var blevet overtaget af den energiske kommandør William Reginald Hall, der var leder af Admiralitetets efterretningsvirksomhed i resten af krigen.²⁷

²⁵ TNA, ADM 196/89/107, ADM 196/43/179, Montague Consett

²⁶ Naval Historical Branch, Portsmouth (NHB), Consett-Hall Correspondance, Box 2, Naval Attaché, Stockholm Denmark N.A. R.S.17/13 af 18-8-1913 til D.I.D.

²⁷ TNA, ADM 193/143/592, Frank Noel Staggs stamblad.; http://www.unithistories.com/frificers/RN_frafricersS2.html (fra 11-10-2014) ²⁸ NHB, Consett-Hall Correspondance, Box 1, Bl.a. "Copy of telegram sent to Mr. Findlay, Christiania, October 6, 1914; For MI1(c) in Denmark, see: Keith Jeffery, *The History of the Secret Intelligence Service 1909-1949*, (London 2010) pp. 55, 87-89, 95, 97. Michael Smith:

Indtil etablering af en national efterretningstjeneste i 1909, havde militær efterretningstjeneste i udlandet været de to værnns ansvar, og for Royal Navys vedkommende var indhentningen dels marineattachéernes ansvar, dels blev den foretaget af det net af vicekonsuler, Storbritannien opretholdt i havnebyer. Man modtog også indberetninger fra de honorære konsuler, men hvis havnen fik væsentlig strategisk betydning, eller hvis efterretningsarbejdet også var rettet mod det pågældende land, var det nødvendigt at bygge på udsendte vicekonsuler. Med etableringen af den egentlige, "hemmelige", efterretningstjeneste, Secret Service (MI1(c)) blev dette netværk suppleret med et netværk af agenter, men korrespondancen mellem Consett og flådens efterretningsdirektør viser klart, at der blev opretholdt et tæt samarbejde, således kanaliseredes en del af kontakten til de hemmelige agenter via Consett. Han arbejdede tæt sammen med tjenestens repræsentanter i de tre værtslande, han modtog deres agents løn fra England og i situationer accepterede tjenesten, at en af dens ledere i en periode arbejdede under hans kommando.²⁸ Dette skete på trods af, at forbindelsen mellem flådens efterretningstjeneste i januar 1915 blev formelt afbrudt. Consett var dog fortrøstningsfuld, dels fordi han havde fået opbygget sit netværk af vicekonsuler og andre kilder, dels fordi han havde et godt forhold til tjenestens nye lokale leder, hærofficeren Richard Carlyle

Six. A History of Britain's Secret Intelligence Service, (London 2010), pp. 5-17, 20-36, 122-128.

²⁸ NHB, Consett-Hall Correspondance, Box 1, Bl.a. "Copy of telegram sent to Mr. Findlay, Christiania, October 6, 1914; For MI1(c) in Denmark, see: Keith Jeffery, *The History of the Secret Intelligence Service 1909-1949*, (London 2010) pp. 55, 87-89, 95, 97. Michael Smith: *Six. A History of Britain's Secret Intelligence Service*, (London 2010), pp. 5-17, 20-36, 122-128.

Holme. Consett havde i februar bidraget til, at Holme blev givet dokumentation for, at han var kasseret fra aktiv tjeneste af helbredsgrunde. Det eneste Consett håbede på, at Secret Service's chef ikke ville "*flood the place with a lot of undesirables*", som ville skabe problemer for marineattachéens indsats.²⁹

Da krigen brød ud, bad Consett forgæves om at få udstationeret Stagg som sin permanente repræsentant i Danmark. I oktober 1914 blev Stagg som nævnt flyttet til Admiralitetets Efterretningsafdeling, men marineattachéen fik nu at vide, at man ikke kunne undvære den dansklæsede officer i flådens krigsstab, hvor han var blevet beskæftiget med at lede efter relevante nyheder i de skandinaviske aviser. I november skrev Consett til Stagg, at dette arbejde i stor udstrækning var unødvendigt, fordi kontrol af den lokale presse allerede skete i de britiske legationer i landene.

I begyndelsen af marts 1915 kunne Consett meddele William Hall, at han ikke længere havde behov for Stagg i Danmark. En placering af Stagg her ville ikke alene blive set af tyskerne som en bevidst provokation skabt af Consett, den var nu også helt unødvendig. Marineattachéen havde opnået en privilegeret status blandt attachéerne i Danmark, idet direktøren for Marineministeriet, kommandør Jøhnke, og hans hjælper kaptajn Rechnitzer, altid forsynede englænderen med alle relevante efterretninger under besøg i København. Det blev først i oktober

²⁹ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 2, Consett, Christiania, Secret af 14-1-1915, "Dear Hall"; Consett, Christiania, Secret af 21-1-1915, "Dear Hall"; Consett, Christiania, Secret, 11-2-1915 "Dear Hall, Captain R. C. Holme, R.G.A."; Consett, Christiania, 15-3-1915, Secret, "Dear Hall".

1915, at Consett fik behov for Staggs hjælp i København, og nu var det med henblik på at fremme sin blokadeagenda.³⁰

For at betale lidt for oplysningerne fra Jøhnke sikrede Consett, at den danske flåde fik de nødvendige kvalitetskul til sine neutralitetsoperationer, på trods af, at legationen har standset leverancen. Som marineattachéen skrev til Admiralitetet 23. maj 1916: "*You can quite understand that when one is continually trying to get something out of people it is very nice to be able to give something in return*".³¹

STAGGS BESØG I DANMARK I EFTERÅRET 1915 OG RICHARD TURNER-AFFÆREN

I sommeren 1915 havde Consett indhentet så mange oplysninger om sine tre værtlandes eksport til Tyskland, at han indledte, hvad det britiske udenrigsministerium opfattede som fanatisk korstog mod, at denne eksport fortsatte uhindret. Hans indsats blev rettet mod de nordiske landes ledende erhvervsmand, i Danmark ikke mindst mod H.N. Andersen. Netop ØKs grundlægger tjente efter britens opfattelse massivt på tingenes tilstand, og

³⁰ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 2, Consett (British Legation Christiania) til "My dear Stagg", Private+Personal fra 7-11-1914; Consett, British Legation, Christiansen; British Legation, fra 4-3-1915 til Dear Hall; Consett, British Legation, Secret fra 22-10-1910 til "My dear Hall".

³¹ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1, Tekst over Consett "P.S. May 23rd til Hall og D.I.D.s påtegning af 31-5-1916 med anbefalingen af, at den danske flådes behov på 2000 tons walisiske kul dækkes.

gennem sin adgang til Europas kronede hoveder undergravede han blokadens effektivitet og forlængede krigen.

Efter Consetts opfattelse lykkedes det de nordiske lande at videresælge varer til Tyskland, der var importeret til eget brug, på grund af slap og ukritisk forvaltning af blokaden i de britiske delegationers handelsafdelinger. Men Consett gik langt videre i sin kritik af sine værtslandes erhvervspolitik. Han påpegede, at det var britiske kul samt foderstoffer og brændstofolie, der nærrede den omfattende forøgelse af eksporten af kød og levende dyr, fisk og industrivarer til Tyskland. Så tidligt som 7. juli 1915 var han nået frem til at anbefale, at London anvendte kulleverancer som pressionsmiddel, udnyttende, at Tyskland ikke alene ikke kunne afløse leverancerne fra Storbritannien, de kul, som tyskerne kunne levere, varkul af lav kvalitet.

Medens kun ¼ af den danske fødevarieeksport gik til Tyskland I 1913 var der nu tale om ¾ af denne eksport. Consett ville rationere eksporten til de nordiske lande så hårdt, at de kun fik mulighed for at producere til eget forbrug.³²

³² **NHB**, Consett-Hall Correspondance: Dette er det centrale emne I langt hovedparten af korrespondancen mellem attachéen og efterretningschefen i hele perioden fra sommeren 1915 til sommeren 1917, hvor Consetts fanatisme og voldsomme ordbrug gør, at han afløses i København. Se som eksempler, Box 1, "Memorandum by Naval Attaché concerning the import of coal from Great Britain to Sweden" fra 14-12-1915; Element i rapport Consett til Hall af 19-2-1916, "Supply of Coal to Norwegian State Railways"; British Legation, Christiania fra 19-7-1916, British Legation, Copenhagen fra 4-12-1916 "Memorandum by Naval Attaché"; Memorandum by Naval Attaché"; British Legation, Christiania fra 10-1-1917, Secret, "My dear Hall"; British Legation, Secret, fra 17-1-1917

I løbet af sommeren 1915 mistede Consett helt tilliden til den britiske handelsdelegation i Københavns evne til at tvinge danskerne til at opgive transit af kontrabandegods til Tyskland. 29. juni og 5. juli rapporterede han til den britiske gesandt i København, Sir Henry Lowther, med kopi til sin efterretningschef, at han 25. juni i Københavns Frihavn så importerede tønner med forskellige typer olie blive lastet på et tysk fragtskib. En af vicekonsulerne havde set noget tilsvarende i de foregående uger. Gesandten svarede 12. juli, efter at have ladet handelsattachéen, Richard Turner, undersøge sagen, at der ikke var sket noget ulovligt. Turners undersøgelse indebar primært, at han indhentede alle de ansvarlige danske myndigheders udtalelser. Danskerne påstod, at tønderne, der blev lastet på det tyske skib, indeholdt tran, ikke olie. Forklaringerne blev 24. juni afvist af Consett. De var ikke forenelige med hans og vicekonsulens observationer.³³

"Memorandum ... The Supply of British Coal to Scandinavia ..."; British Legation, Christiania, Private & Secret af 22-1-1917 "My dear Hall"; British Legation, Copenhagen, 10-2-1917, "My Dear Hall"; Box 2, Christiania, April 29th, 1915, "My dear Hall; Norway N.A. R.S. 30/15 til D.I.D. fra 7-7-1915; Norway N.A. 32/15, Secret af 22-7-1915 til D.I.D; British Legation, Christiania fra 27-7-1917 "Dear Admiral Hall" med Consetts afsluttende analyse af sin virksomhed i Danmark.

³³ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 2, British Legation, Christiania, Confidential, Denmark, N.A. Report 3/15, 5/15 og 5/15 fra 29-6-1915, 5-7-1915 hhv. 24-7-1915 til Sir H. Lowther ... H.B.M Minister, Copenhagen; H. Lowther 1-7-1915 til Captain Consett, RN, Christiania samt bilagene med udtalelser fra involverede danske myndigheder, der påstod at der intet forkert var sket.

Fra midten af august 1915 blev Consetts arbejde i København i en periode helt domineret af efterspillet efter det tyske angreb på den strandede britiske undervandsbåd E-13, men 22. oktober skrev han igen til Hall om blokadeproblemerne. Idet han refererede til sin tidligere analyse af anvendelsen af kuleksporten til Skandinavien, konstaterede han, at situationen nu skabte "meget god" mulighed for at få Stagg til Danmark. Consett foreslog udsendes som vicekonsul, dvs. med diplomatisk akkreditering,, at Stagg skulle rejse til Danmark via Bergen og og han skulle være "*more or less under my directions*".

1. november understregede Consett i et "*privat*" brev til efterretningschefen, at "*it is perfectly scandalous the way in which our coal in Denmark is being used to benefit our enemies*". Årsagen var efter marineattachéens opfattelse, at Turner, var helt uegnet til sit arbejde, fordi han ikke havde viden om handel eller forretningsforhold "*of any sort or kind*". Derfor var Consett nu yderst glad for, at Stagg nu var ankommet til Danmark, så han kunne "*løfte sløret*" så myndighederne i London kunne se, hvad der foregik. "*The whole work there consists of scappy telegrams to F.O. (Udenrigsministeriet) whitewashing various black guards + recommending they should be trusted + given more stuff which eventually reaches Germany*". Consett spurgte også om, hvor længe man ville lade DFDS sejle fisk fra forskellige norske havne direkte til Tyskland.³⁴

Da Consett i slutningen af oktober 1915 bad om, at Stagg blev sendt til København for at undersøge Turners handelsafdeling, skete det uden, at man

³⁴ NHB, Consett-Hall Correspondance, Box 2, British Legation, Christiania, Secret fra 22-10-1915 "My dear Hall"; , British Legation, Christiania, Private (understreget) fra 1-11-1915, "My dear Hall".

søgte at give den besøgende englænder en formel diplomatisk status. Stagg var i september blevet overført til Secret Service,³⁵ og ud over at løse opgaven mht. handelsdelegationen opsøgte han den danske flådechef, viceadmiral Otto Kofoed-Hansen.

Stagg opnåede private møder med admiralen 28. og 29. oktober og 3. november, men det er uklart, om dette skete på englænderens eget eller MI1(c)'s initiativ. Der er intet i Consetts rapporter, der tyder på, at han havde taget initiativ til eller støttet, hvad der var en ustyret indblanding i hans marineattachéarbejde. Samtalerne med admiralen er væsentlig for denne historie, fordi Staggs misinformation om engelske muligheder og hensigter over for Danmark over for Kofoed-Hansen var en forstadie til den historie, han anvendte over for Frederik Moltke ved frokostmødet et godt halvt år senere. Under et aftenmøde 29. oktober fortalte Stagg admiralen, at England ønskede at hjælpe Danmark og ville være villig til at landsætte et ekspeditionskorps på 150.000 mand i Jylland med tre dages varsel ved en tysk invasion. Samtidig ville Royal Navy ikke alene sende en styrke af ældre slagskibe, monitorer (dvs. kystartilleriskibe), destroyere og undervandsbåde til assistance for den danske flåde, man ville også være villig til at placere styrken under Kofoed-Hansens kommando. Den med god grund kritiske admiral meddelte blot Stagg, at hvis den britiske flåde blot holdt sig væk fra Østersøen, var der ikke risiko for en tysk invasion.

³⁵ Keith Jeffery, *The History of the Secret Intelligence Service 1909-1949*, (London 2010) Jeffery angiver p. 55, at Stagg overførtes fra Admiralitetets Efterretningssektion (N.I.D.) til MI1(c) i september 1915. Den nye hemmelige tjeneste manglede i højgrad kvalificerede medarbejdere, for flåden selv havde behov for sine faste officerer.

Den mest sandsynlige baggrund for Staggs virkelighedsfjerne misinformation (den lovede del af de britiske styrker var endnu ikke frigjort fra det mislykkede felttog ved Dardanellerne) var, at han ville provokere admiralen til at skitsere planlagte danske reaktioner. Et andet muligt motiv kunne være, at Stagg eller hans tjeneste ønskede at forstærke den tyske frygt for en offensiv fra nord mod Kielerkanalen. Hvis det var formålet, virkede det ikke. Efter Staggs besøg beroligede den tyske gesandt i København Berlin ved at understrege, at der ikke var realiteter bag rygter om, at britiske sammen med danske styrker planlagde at invadere Schleswig. De tyske beslutningstagere skulle lytte til gesandten, ikke til agenter.³⁶

Under det afsluttende møde med viceadmiralen 3. november, før Stagg rejste tilbage til Christiania, understregede admiralen over for ham, at Danmarks havde alt at tabe og England intet at vinde ved britiske forsøg på at trænge ind i Østersøen eller gå i land i Jylland. Efter admiralens beretning om samtalerne med Stagg blev briten derefter overrasket over at høre, at han som tjenstgørende officer fra et krigsførende land skulle have officiel dansk tilladelse til at besøge det neutral Danmark. Uden en sådan tilladelse ville han blive interneret.³⁷ Hvis han ville besøge Danmark under krigen havde han således behov for den status som vicekonsul, som Consett havde anbefalet.

³⁶ RA. AA Pk. 375 læg 13: Rantzaus' Despatch to Berlin fra (?) November 1915.

³⁷ O. Kofoed-Hansen, Daglige optegnelser under krigen, Tage Kårsted (ed.), *Flåden under 1. Verdenskrig. O. Kofoed-Hansen og V. Jøhnkes optegnelser*, (Aarhus 1976); Michael H. Clemmesen, *Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940*, (Odense 2010), s. 131f.

Samtalerne med admiralen var som nævnt ikke den primære årsag til Staggs Københavnsbesøg. Det var heller ikke kun Consett, der forsøgte at lukke huller i blokaden. Som Nicholas Lambert har beskrevet i "*Planning Armageddon*", blev indsatsen for at hindre videreeksport fra de tre skandinaviske lande til Tyskland i løbet af 1915 stadig mere effektiv. Handelsefterretningsindsatsen i London gav et stadigt mere nøjagtigt billede af, hvilke kontrabandeverer, der nåede fjenden med licens fra handelsattachéerne i et af de neutrale lande. Den nu valgte vej til at lukke for reeksporten blev at udnytte de neutrale landes erhvervsorganisationers egeninteresse. Hvis de ikke indgik en aftale med briterne om at forbyde videresalg til Tyskland, ville de og deres land miste retten til at importere til egenproduktion. I september havde de hollandske organisationer indgået deres aftale, og 19. november, umiddelbart efter afslutningen af Staggs inspektionsbesøg, indgik Københavns Grosserersocietet og Det Danske Industriråd efter et par måneders forhandlinger en aftale om at påtage sig ansvaret for at kontrollere importerede kontrabandeverer. Paragraf 15 i aftalen understregede, at hvis der var varer, som den britiske regering lagde særlig vægt på at kontrollere, skulle der indgås en særlig aftale med de to organisationer, så importen kun dækkede det danske hjemmeforbrug. Hverken de danske eller britiske forhandlere syntes interesseret i, at de to organisationer hverken var motiveret eller egnet til at tage ansvaret for varer til deres land, der ikke blev importeret af organisationernes medlemmer brug, men som Moltkes og Petersens indkøb i England og USA skulle anvendes af de danske væbnede styrker.³⁸

³⁸ Nicholas A. Lambert, *Planning Armageddon. British Economic Warfare and the First World War*, (Cambridge (Mass), 2012), specielt s. 396-398, 463-475. Lambert konkluderer fejlagtigt ud fra Consett's Korrespondence med Hall at Consett var Cummings formelle

Stagg må være blevet sendt til Skandinavien straks efter modtagelsen af Consetts brev fra 22. oktober, for fire dage senere var han ankommet til Norge. Herfra sendte han et brev til en kontakt i London, den tidligere konsul i København Lionel Liddell³⁹, som han må have kendt fra sin tid i Danmark før krigen. Stagg bad Liddell om at overbevise Udenrigsministeriet, om muligt Sir Eyre Crowe, der var vicedepartementschef (Assistant Under Secretary) og leder af Kontrabandefdelingen om, at han skulle insistere på, at gesandten i København fik kontrol over legationens udstedelse af eksportlicenser for kontrabande. Konsulen, Robert Erskines, synepunkter blev konstant underkendt af Turner, der var *“a perfect danger to our country and the sooner he is cleared out of it the better”*. Handelsattachéen i København havde hindret, at gruppen af konsulere i

MI1(c)-koordinator for Skandinavien. Reelt virkede han kun som sådan pga. sit gode forhold til residenten Holme; Angående den Nordiske Neutrales eksport til Tyskland se Lance E. Davis and Stanley L. Engerman, *Naval Blockades in Peace and War. An Economic History Since 1750*, (Cambridge 2006), pp. 206-214; Eric W. Osborne, *Britain's Economic Blockade of Germany 1914-1919*, (London 2004); M.W.W.P. Consett, *The Triumph of Unarmed Forces (1914-1918). An account of the transactions by which Germany during the Great War was able to obtain supplies prior to her collapse under the pressure of economic forces*, (London 1928), pp. 133-140: For den britiske 1915-aftale med Grosserersocietetet og Industrirådet se (RA), Udenrigsministeriet, Gruppeordnede sager 1909-1945, Pk. 628, Læg 6.D.20. Grosserersocietetets og Industriraadets Forhandlinger med den engelske Regering (Clausen og Foss), "Foreign Office to Messrs. Clausen and Foss, representing the Merchants' Guild og Copenhagen and the Danish Chamber og Manufacturers respectively", Foreign Office, 18-11-1915.

³⁹ For Liddell's pre-war role: Richard Dunley, "“Not Intended to Act as Spies’: The Consular Intelligence Service in Denmark and Germany 1906-14”, *The International History Review*, 2014.

Bergen fik stoppet eksport af kontrabande til Tyskland. I denne norske havneby var placeret en konsul og to vicekonsuler, som Stagg må have talt med lige efter sin ankomst i Norge. Klagerne over Turner var blevet gentaget i Christiania. Alle var *“spitting blood about him”*. Om nødvendigt skulle Liddell gå via efterretningsofficeren Edward Calthrop i MI3, Krigsministeriets Efterretningsafdeling, for at opnå resultater.

Da Stagg var nået tilbage til London 13. november gentog han sine vrede angreb mod Turner i et møde i den rådgivende krigshandelskomité (War Trade Advisory Committee) under dens drøftelse af den nye aftale om frivillig eksportkontrol med København Grosserersocietet og Industrirådet. Diskussionen. Denne komité var blevet etableret i september for bedre at koordinere de forskellige dele af regeringsapparatets blokadeindsats. Turner reagerede 19. november på anklagerne i et brev til Eyre Crowe ved at foreslå en formel, grundig undersøgelse af hele sagen, både for at blive rensat og for at mindske risikoen for tilsvarende problemer i fremtiden. Turner ville følge Crowes råd, men bad om en hurtig undersøgelse, fordi hans fravær fra København medførte pres på legationen i København..

Eyre Crowe videregav straks sagen til viceudenrigsministeren, Lord Robert Cecil, der siden maj samme år havde haft det overordnede ansvar for gennemførelsen af blokaden. Crowe påpegede, at Staggs anklager var rettet mod *“the honour and integrity of our whole legation at Copenhagen”*. Både Consett og Stagg skulle anmodes om at formulere deres anklager formelt og på skrift, og sagen skulle behandles sammen af Udenrigsministeriet og Admiralitetet. Hvis anklagerne viste sig at være grundløse, skulle *“the two naval officers ... be seriously dealt with, and*

that more particularly Lieut. Stagg's employment in Scandinavia should cease". Gesandten i Kristiania, Mansfeldt Findlay, skulle diskret anmodes om at bringe sine folk under kontrol. Allerede sammen dag, 19. november, noterede Robert Cecil, at han var enig med Crowe.⁴⁰ Flådens efterretningschef, kommandør Hall, blev informeret om Staggs optræden, og Findlay blev derfor den 20. november diskret anmodet om at kontrollere sine "*over-zealous subordinates*".

Allerede 20. november var anklagerne lækket til pressen. Denne dag angreb "*Daily Mail*" den britiske legation i København.⁴¹

Findlay svarede 22. november fra Kristiania helt korrekt, at han kun var ansvarlig for Consett, og at Consett nægtede, at han var involveret i anklager mod legationen i København for svigtende integritet. Det var, som vi har set, ikke fuldt korrekt, for Stagg havde jo kun gjort det, han var blevet udsendt for at gøre.

Den 23. november søgte Robert Cecil forgæves konkrete oplysninger om problemerne i København hos William Hall i Admiralitetet. På dette tidspunkt var både marineministeren og udenrigsministeren blevet orienteret om sagen.⁴²

⁴⁰ **TNA.** FO 382/340, Stagg's letter fra 26-10-1915 to Liddell; Robert Cecil fra 14-11-1915 to "My dear Hopwood"; Richard Turner, Contraband Department letter fra 19-11-1915 to "Dear Sir Eyre"; Note "Handling of Contraband Questions in Denmark: Suggest enquiry" No. 174920 fra 19-11-1915.

⁴¹ **TNA.** ADM 12/1539A. Note: "Newspaper Attacks on British Legation at Copenhagen". Articles published by the Daily Mail Nov 20.

⁴² **TNA.** FO 382/340, Bryan B. Buckley fra 23-11-1915 til "Dear Mr. Locock".

Efter, at Hall var blevet inddraget og bad ham om at undskylde, erkendte Stagg, at han havde et problem og søgte støtte hos admiral Sir Edmond Slade, som havde deltaget i mødet 13. november i krigshandelskomitéen. Nu benægtede Stagg helt, at han havde angrebet Turnes personlige integritet. Slade skrev straks til Crowe, at han ikke troede, at Stagg havde til hensigt at rette et personligt angreb på Turner. Ingen kunne referere direkte til Staggs brev til Liddell, selv om de havde set det, fordi det havde været et personligt, ikke officielt brev.⁴³ Crowes Kontrabandafdeling fandt imidlertid, at Staggs forklaring og undskyldning var "*very incomplete*", og Robert Cecil var enig i vurderingen.⁴⁴

Crowe erkendte efter Findlays svar fra 22. november, at han havde været uklar, da han inddrog Consett, og sendte et opfølgningstelegram den 29. november. Nu gjorde han klart, at problemernes udgangspunkt havde været Stagg, "*who appears to have been acting the part of secret informer to the Admiralty*", og Crowe gentog Staggs anklager mod Turner.⁴⁵

I forhold til vores historie om ritmester Frederik Moltkes genvordigheder er det væsentligt at notere, at det netop var på dette stadium af undersøgelsen af Turners virksomhed, at kontrabandemyndighederne skulle behandle ritmesterens

⁴³ **TNA.** FO 382/340, Stagg letter fra 23-11-1915 til Slade; Slade letter fra 24-11-1915 til Crowe.

⁴⁴ **TNA.** FO 382/340, Notes on "No. 177144 fra 24-11-1915 "Handling fra Contraband Questions in Denmark"; Robert Cecils' note fra 24-11-1915 på No. 179637 "Handling fra Contraband Questions in Denmark".

⁴⁵ **TNA.** FO 382/340, Crowe, Draft fra 20-11-1915 til Findlay; Findlay telegram fra 22-11-1915; Crowe, Private og 29-11-1915 til "My dear Findlay".

forsøg på at sikre fri transit af en stor last af metal og andre varer til ammunitionsproduktion fra USA til Danmark, en henvendelse som de britiske myndigheder så som uautoriseret. Det forhold, at det blev Turner, Moltke kontaktede i kontrabandafdelingen, har næppe øget danskerens kredit og troværdighed i forhold til hans forbindelsenofficer i Admiraltetet, Frank Stagg.

29. november skrev Stagg endnu en undskyldning over sin optræden, men her gentog han blot, hvad han havde skrevet til Slade nogle dage tidligere. Han nægtede, at han havde angrebet Turners personlige ære. Det eneste, han havde gjort, var at understrege den beklagelige svigtende britiske kontrol med import og eksport fra Danmark. Turner var blot en del af et system, der ikke virkede i Det Britiske Imperiums interesse, og den svigtende kontrol havde sandsynligvis allerede kostet de allierede styrker tusinder af liv.⁴⁶ Samme dag informerede Crowe Findlay om, at Staggs anklager mod legationen i København både havde nået *"The City"* og en *"Danish gentlemen of high social position, who enjoy the personal confidence of Sir E. Grey"*, det vil sandsynligvis sige H.N. Andersen. Denne snak måtte bringes til ophør.⁴⁷

3. december påstod Stagg over for lederen af undersøgelsen, at han ikke havde trukket anklagerne mod Turner tilbage, fordi han aldrig var fremkommet med sådanne.⁴⁸ Det efterlod undersøgelsesindsatsen uden en klar konklusion, og det blev derfor Lord Robert Cecil, der måtte beslutte, hvordan sagen skulle afsluttes. Det skete 7. december, hvor Cecil konkluderede, at Staggs anklager helt manglede

⁴⁶ TNA. FO 382/340, Frank N. Stagg, Admiralty fra 29-11-1915 til Ernest M. Pollock.

⁴⁷ TNA. FO 382/340, Crowe, Private fra 29-11-1915 til "My dear Findlay".

⁴⁸ TNA. FO 382/340, Frank N. Stagg, Admiralty fra 3-12-1915 til Ernest M. Pollock.

grundlag, og at han var *"unable or unwilling"* til at levere dokumentation for sine anklager. Cecil håbede *"that Commander Stagg will not be further employed in the Public Service, at any rate in Scandinavia"*. Dagen efter fik Turner at vide, at han var rensset for anklagerne, og 9. december blev repræsentationerne i de tre Nordiske Lande orienteret om, at Stagg havde foretrukket ikke at forsøge at dokumentere anklagerne. Turner ville nu vende tilbage til arbejdet i København.

10. december fulgte endnu et telegram, der supplerede med konstateringen af, at *"If Lieutenant-Commander Stagg's present performance is a fair sample of secret agent work, that only strengthens the conviction ... that Admiralty receive many statements on subject of contraband trade which cannot be substantiated as well as some which have not foundation in fact"*. Cecil og Crowe syntes ikke at forstå eller acceptere, at en hemmelig agent, hvilket Stagg havde været siden september, ikke kunne støtte sine vurderinger med dokumentation, hvis dette ville afsløre hans kilder.

25. december konkluderede Admiraltetet, at Stagg *"should not be allowed to return to Denmark in any official capacity"*.⁴⁹ Beslutningen udelukkede dog ikke hans tilbagevenden som hemmelig agent. På dette tidspunkt havde Stagg fået

⁴⁹ TNA. FO 382/340, Ernest M. Pollock, No. 188193 fra 6-12-1915 til Lord Robert Cecil; Robert Cecil fra 7-12-1915 til the Secretary of the Admiralty; Sir E. Gray fra 8-12-1915 til "Dear Mr. Turner"; F.O. Confidential telegram No. 1516 fra 9-12-1915 til Sir H. Lowther (Repeated to Christiania and Stockholm); F.O. No. 2003 fra 10-12-1915 til Sir H. Lowther; Admiralty, Secret, No. 49132/15 fra 25-12-1915 til the Under Secretary of State, Foreign Office.

endnu et problem i forhold til kommandør Hall: En plan for Londons artilleriluftforsvar var forsvundet.

DEN FORSVUNDNE LUFTFORSVARSPLAN

MI5(g)s rapport fra 17. juni om frokostmødet angav, at Moltke ved sin ankomst til London i sommeren 1915 var blevet præsenteret for Stagg af legationssekretæren, dvs. nummer to på repræsentationen, grev Eduard Reventlow.⁵⁰ I forbindelse med introduktionen havde Reventlow fortalt, at Moltke var interesseret i luftforsvarsspørgsmål.⁵¹ Oplysningen i rapporten må være kommet fra Stagg, som i øvrigt ikke havde interesse i at omtale sit sandsynlige kendskab til Moltke fra København før krigen. Rapporten bemærkede, at legationssekretæren havde haft forbindelse til Eva de Bournonville, "*the convicted spy*". Reventlow havde været Bournonvilles kontakt, efter at det i september 1915 var mislykkedes for hende at få ansættelse på legationen som kopiist. Diplomaten var blevet bedt om at virke som hendes bank, hvor han opbevarede de penge, hun havde medbragt, indtil hun fik brug for

⁵⁰ Grev Eduard Vilhelm Sophus Christian Reventlow var kendt som ven af de allierede, og han blev udpeget som Departementschef i Udenrigsministeriet i 1922 af den pro-allierede Venstregering. Han endte sin karriere som gesandten i London indtil Besættelsen. <http://www.denstoredanske.dk> (12-10-2014).

⁵¹ TNA. FO 371/3361, s. 345. "re Count Frederick MOLTKE".

kontanter. Bournonville blev efter kort tid arresteret som tysk spion og dødsdømt, men fik senere ændret dommen til livsvarigt fængsel.⁵²

Det var Stagg, der fik bragt Moltke i kontakt med admiral Sir Percy Scott's organisation. Den danske officer blev givet fuld adgang til luftforsvarsplanerne og fik lov til at arbejde "*two or three days*" i Admiralitetet. Herudover fik han mulighed for at besøge en stor del af luftforsvarsenhederne "*as if he had been accredited representative of an Allied nation*". Det var sandsynligvis naturligt for Moltke, der som andre danske hærofficerer må have betragtet sig som holdningsmæssigt allieret med Ententen, idet denne kæmpede mod den fjende, som udgjorde truslen mod Danmark og landets hovedfæstning.

Imidlertid opdagede Admiralitetet, at et kort, der viste placeringen af luftforsvarsenhederne omkring London, var savnet. Det var forsvundet fra det rum, hvor Moltke havde arbejdet, på grund af "*a series of somewhat unfortunate omissions on the part of the officers concerned*". Hvis Moltke var den skyldige, lå fejlen grundlæggende hos Stagg, der havde opnået adgangen for danskeren.

Opdagelsen af, at planen manglede, og opfattelsen af, at Moltke var en mulig ansvarlig, må placere tidligt i december 1915, for den 15. i denne

⁵² RA. Udenrigsministeriet, Fortrolige skabssager (efteraflevering II, 1993), 13-Dan. 22/19, Pk 17; Det Kongelige Gesandtskab, London, No. 1039 "Frøken Eva Bournonville. Ges. Telegram No. 1083 af den 20' d.M." fra 22-11-1915 to Udenrigsministeriet. Se også bekrivelsen i Ann Hörsell, "Militärattachéer, kypara och guvernanter. Spionage och svensk underrättelsetjänst", Första världskriget i svenska arkiv, (Stockholm 2014), s. 211-214.

måned klagede den danske gesandt over, at "Scotland Yard" få dage tidligere havde rettet forespørgsler om Moltke i det danske generalkonsulat. Det havde fået Moltke til at henvende sig til sin kontakt i Krigsministeriet, men 11. december havde han modtaget besøg af to personer, der præsenterede sig som politiinspektører. De havde ønsket oplysninger om en person, der havde været i besiddelse af Moltkes visitkort. Senere havde Moltke skaffet sig viden om, at den egentlige grund besøget havde været at se hans lejlighed for at "*obtain some information as to his position*", dvs. enten hans arbejde eller holdning. Hans kontakt i Krigsministeriet havde anbefalet, at legationen skulle rejse sagen på Moltkes vegne. På grundlag af Castenskiolds henvendelse bad Udenrigsministeriet nu Indenrigsministeriet om at undersøge sagen.⁵³

Indenrigsministeriets svar fra 10. februar 1916 blev sendt til legationen 15. februar. Det gjorde klart, at der måtte være tale om en misforståelse. Hverken "*The Metropolitan Police*" eller "*City of London Police*" havde været involveret, og indenrigsministeren kunne intet gøre, før han fik yderligere oplysninger.⁵⁴ Briterne lod det være op til Moltke og gesandten at gætte, hvem der var ansvarlig for det ubekvemme besøg.

Hverken MI5(g) eller Admiralitetet syntes at erkende, at det ville have været både unødvendigt og stupidt kontraproduktivt for Moltke at fjerne planen, hvis han var spion. Det øjeblik man bedømte, at planen var stjålet

og muligvis i fjendens besiddelse, ville planens oplysninger være irrelevante, fordi kanonerne let kunne blive flyttet til andre stillinger. Som spion ville det være logisk blot at notere kanonernes kaliber, disses og projektørernes placering samt planerne for anvendelse af mobile våben. Med den fortsat meget begrænsede styrke af Londons luftforsvar i efteråret 1915, ville det være let for en interesseret professionel som Moltke at memorere alle relevante informationer efter en times studier.

CONSETTS BIDRAG OM CARL MOLTKE I BERLIN OG FREDERIK I LONDON

Consett bidrog sandsynligvis direkte til at forstærke mistanken mod Moltke, kort til efter, at de to "politifolk" havde undersøgt hans bolig. I hans indberetning til Hall fra 31. januar 1916 indgik en hemmelig rapport om Frederik Moltke og dennes halvbror, den danske gesandt i Berlin. To dag tidligere havde Consett ved et tilfælde mødt legationssekretæren ved den danske legation i Berlin, Poul Victor Bigler. De kendte hinanden fra perioden i 1912-13, hvor de begge gjorde tjeneste ved deres landes repræsentationer i Stockholm. Bigler bekræftede den opfattelse, som Consett allerede havde fra andre, herunder den danske gesandt i Stockholm, Otto Scavenius, nemlig at den danske gesandt i Berlin, Carl Moltke, var "*very pro-German*".

Herefter gik Consett videre til "broren" (reelt halvbroren) Frederik Moltke, som han kendte fra før krigen, og som nu var i England. Frederik havde to gange under krigen besøgt Carl Moltke i Berlin og boet hos ham.

⁵³ TNA. FO 372/660, No. 191759 fra 15-12-1915 "*Count Moltke*".

⁵⁴ TNA. FO 371/827, No. 26903 fra 10-2-1916 "*Inconvenience caused to Count Moltke by the police authorities*".

Efter første besøg i Tyskland (sandsynligvis rejsen, hvor han købte observationsballoner til hæren i Augsburg), synes englænderen, at Frederik Moltke havde ændret holdning. *"He is not clever and could not disguise his real feelings"*. Consett sluttede med: *"When my suspicions were aroused I was careful to take soundings and I arrived at the conclusion that he was then pro-German. I did not see him after his second visit"*, dvs, at Consetts opfattelse af Fredrik Moltke byggede på en opfattelse af Carl Moltke som meget tyskvenlig og en samtale med Frederik i foråret 1915.⁵⁵ Det er her væsentligt at forstå, at for den totalt engagerede Consett var alt endet end ubetinget støtte til Ententen lig med at være tyskvenlig, herunder også den officielle danske neutralitetspolitik, der af geostrategiske årsager viste udstrakt hensyn til Tyskland.

MI5(g)-rapporten fra 17. juni 1915 anførte, at undersøgelsen havde vist, at Frederik Moltkes bror var gesandt i Berlin, og han blev *"stated to be very pro-German"*. Man fortsatte med, at Frederik Moltkes kone konstant besøgte sin svoger i den tyske hovedstad. Samtidig noterede man, at Frederik Moltkes økonomiske muligheder syntes at være bedret dramatisk, han pengeforbrug var *"lavish and remarkable"*.

I realiteten er der intet, der tyder på, at Frederik Moltkes halvbroder i Berlin, gesandten, var mere end professionelt positiv over for tyskerne.

⁵⁵ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1. British Legation, Christiania, Secret, My dear Hall ... *"On January 29th I met ..."*.

Det var, hvad hans minister, Erik Scavinius, forventede i forlængelse af Danmarks udenrigspolitiske linje. Politikken skulle konstant kompensere for tyskernes viden om, at de var hadet og mistroet af det danske folk, officerskorpsets flertal og kongefamilien. Carl Moltke havde været søofficer indtil 1898 og havde været afgivet til den franske flåde. I 1907 giftede han sig med en amerikaner. Den korrespondance, han opretholdt med sin mor, viser ham som en dansk patriot med dyb sympati for danskerne i Slesvig. Da han blev udenrigsminister i den første socialdemokratiske regering i 1924 gjorde han klart, at han to afstand fra regeringens pacifistiske sikkerhedspolitik.⁵⁶ Frederik Moltkes barnebarn finder MI5(g)s oplysning om bedstemorens rejser Berlin usandsynlig. Hun var i den periode helt optaget af af passe hans da helt unge far i Danmark.⁵⁷

⁵⁶ **RA**. Moltke, Carl, diplomat, og hustru. 1884-1948, Breve og personlige papirer, Breve 1916-1921, pk. 7; http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund,_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Diplomat/Carl_Moltke (28-10-2014).

⁵⁷ Henrik Moltke, 16-11-2014.

Grev Carl Moltke, den danske gesandt i Berlin siden efteråret 1912, som af Consett blev karakteriseret som meget tyskvenlig, og så MI5(g) mistænkte for at arbejde for den tyske efterretningstjeneste sammen med halvbroren i London og svigerinden i Danmark.. (Foto: Det Kongelige Bibliotek)

MOLTKE'S INDKØBSAKTIVITETER IRRITERER ROYAL NAVY

MI5(g)-rapporten påpegede, at Frederik Moltke *“was constantly in and out of the War Office, and cultivated the acquaintance of Naval and Military Officers, inviting them out to dinner, and generally appearing as if he was endeavouring to obtain information”*. Den overså nok bevidst, at Moltke gjorde, hvad enhver de facto værnsattaché eller en anden diplomat – neutral eller allieret – faktisk blev lønnet for at gøre.

MI5(g) angav, at tjenesten havde undersøgt, om Moltke faktisk havde købt ammunition i England, men fandt kun oplysninger om, at han havde købt seks hesteambulancer. Når man sammenholder rapportens oplysninger med Moltkes faktiske energiske og omfattende indkøbsoffensiv, hvor han handlede med et stort antal varierende engelske firmaer og stadig var i kontakt med kontrabandemyndighederne, er det klart, at kontraefterretningstjenesten, da rapporten blev udarbejdet ikke fandt det nødvendigt at søge et korrekt billede. Ligesom oplysningerne om Frederik Moltkes kone og hans halvbror i Berlin viser manglen af nøjagtig information om hans indkøb den helt overfladiske karakter af undersøgelsen. Det samme gælder bemærkningerne om hans økonomiske situation. Før Moltke rejste til England, havde han været aktiv inden for den kostbare ballonsport, og han havde sponsoreret den danske flyvepionér, Ellehammer. Det er ikke sandsynligt, at han havde problemer med at dække værtsudgifterne ved sine private selvskabelige aktiviteter. De direkte udgifter ved indkøbsaktiviteter måtte forudsættes refunderet af staten. Om end vi ikke kan være 100 procent sikre, synes kontraefterretningstjenesten ikke at fundet noget ved besøget i hans lejlighed i februar. Men man må allerede have gjort sig klart, at man ville have Moltke ud af landet, og skrev, så man underbyggede en sådan

beslutning. Advarsler blev sendt til de forskellige afdelinger, som Moltke havde samarbejdet med, *“but it is obviously impossible to warn individual officers until after their intimacy with a person who is suspect has been discovered”*. Indholdet i sætningen er ikke korrekt. Selvfølgelig kan et land i krig forbyde sine embedsmænd at dyrke samvær med en mistænkelig udlænding som Frederik Moltke, men det syntes til Staggs og MI5(g)s irritation åbenbart vanskeligt at få modtagerne til at tage advarslen om danskerens spionagevirksomhed alvorligt.

Men Stagg og William Hall havde som beskrevet også en anden god grund til at få Moltke ud af landet: Han undergravede gennem sin indkøbsvirksomheds effektivitet den enkle model for varekontrol, der blev skabt i efteråret ved aftalen med Grosserersocietetet og Industrirådet, så fra december 1915 søgte de britiske kontrabandmyndigheder konstant at finde veje til at opfange Moltkes indkøbsaktiviteter. Man bestemte, at smeltedigler fra USA til Danmark først skulle landes i britisk havn, dvs. at Moltke derefter skulle opnå britisk eksportlicens. Dette blev derefter vanskeligt at give på grund af manglen på digler hos Storbritanniens allierede. Efter Moltkes og Nørresø's opfattelse havde der i december været tale om en misforståelse vedrørende importen fra USA, en misforståelse, der var opstået, fordi Moltkes liste havde nået kontrabandmyndighederne, før Castenskiolds note var blevet sendt. Men uanset årsagen, var skaden sket, og valget af Richard Turner som kontakt har næppe hjulpet til at fremme sagsbehandlingen.

Igennem foråret 1916 havde Moltke uanset disse forsøg fortsat sine indkøb, og det lykkedes ham stadig at argumentere så effektivt over for sine direkte kontakter, at han opnåede eksportlicenser for gods, der var direkte relevant for den danske ammunitionsproduktion. Det lykkedes ham at komme uden om

samarbejdet mellem de to danske erhvervsorganisationer og den britiske legation, indtil denne blev disciplineret ved udrensningen af den britiske gesandt, Sir Henry Lowther. Consett havde i rapport til flådens efterretnings 4. april 1916 betegnet gesandten, legationens førstesekretær Hugh Gurney og Turner som en hindring for opstramninger af blokaden. Lowther blev trukket hjem elleve dage senere og gav helt korrekt Consett skylden for, at han var blevet trukket hjem.⁵⁸ Efter at den danskvenlige Lowther var blevet fjernet, havde briterne den 8. maj 1916 krævet, at alle Moltkes eksportlicenser skulle behandles ved deres legation i København. Dette *“foruroligede”* generalmajor Nørresø, for det betød:

“Udsigten til, at de engelske Myndigheder, men hvilke Ritmesteren er indarbejdet, og hvis Velvilje overfor Danmark har givet saa mange Udslag, skal blive erstattede med andre; og der er Tegn, der tyder paa, at det ikke vil komme til at gaa synderligt glat med Sagerne for Fremtiden, hvis det i overvejende Grad bliver Foreign Office og engelsk Legation i København, der kommer til at varetage Behandlingerne.”

Nørresø så det som uacceptabelt, at Hærens og Flaadens behov til deres produktionsvirksomhed skulle *“dækkes af de smaa Mængder, der er tilstaaet den private Industri, og som under de nuværende Forhold er utilstrækkelige til at tilfredsstille denne Trang, samt endelig at vore Forsvarsforberedelser paa et saa vigtigt Punkt skal gøres afhængig af Grosserer-Societetets og Industriraadets*

⁵⁸ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1: I april 1916 gjorde Consett klart, at bl.a. Lowther måtte fjernes, Se: British Legation, Christiania, Private and Secret, 4-4-1916, My dear Hell; det lykkedes, se: British Legation, Christiania, Private, 14-9-1916, My dear Hall; Tage Kaarsted, Storbritannien og Danmark 1914-1929, (Odense 1974), s. 26-28.

*Skøn om, hvorvidt den private Industri eller Hærens og Flaadens Tarv først skal tages i Betragtning ...” Hidtil havde HtK gennem Moltke med succes holdt hærens indkøb uden for den private industris overenskomst, ”og for Indkøb foretagne af Ritmesteren personlig i England og Amerika (gennem engelske Firmaer) er dette ogsaa fuldt ud lykkedes.”.*⁵⁹

Da briterne allerede havde fuld kontrol over, hvad der modtog eksport licens til Danmark, synes de nye procedure ikke knyttet til, om Moltke blev set som spion eller ikke. Så længe han var i London kunne han åbenbart charme gods igennem blokaden til Danmark, og han var blot en sten i skoen, der skulle fjernes. Det er ikke sandsynligt, at Nørresø eller Moltke på dette tidspunkt var klar over MI5(g)s mistanke eller troede, at den kunne være alvorlig, hvis man havde hørt om den. Det forhold, at man troede, at man havde overvundet de umiddelbare problemer, illustreres af Nørresøs allerede nævnte indstilling fra 20. juni om at gøre Moltke til militærattaché eller tilsvarende samt af et brev til Turner, som ritmesteren sendte en uge senere.

MOLTKE FREMPROVOKERER SIN AFREJSE

I brevet til Richard Turner fra 28. juni 1916 bad Frederik Moltke Turner om hjælp til at få ændret beslutningen om at nægte indrejsetilladelse til hans sekretærs veninde, der var på vej tilbage til England for at genoptage sit arbejde som gartner efter feriei Danmark. Moltke underskrev som ”*Fritz Moltke*”, og da han

⁵⁹ **RA**, Chefen for Hæren. Hærens tekniske Korps,; A. Materiale, Gen. major Nørresø, 1905-1921, Pk.1, Udenrigsministeriet, 1’ Departement, Journal Nr. 13. Q. 18 fra 21-7-1916 to Krigsministeriet; Nørresø, No. 3639 fra 8-5-1916 til Krigsministeriet.

åbenbart ikke vidste noget om Lowthers afgang bad han Turner om at hilse ”*Sir Henry*” og førstesekretæren Gurney. I brevet skrev Moltke:”*I myself have had a lot of trouble lately but I think it is over now*”. Da Turner skulle handle hurtigt for at skaffe indrejsetilladelsen, må der have været tale om et telegram til legationen, selv om dette ikke kan ses på den afskrevne kopi.⁶⁰

Anvendelsen af et telegram må være forklaringen på, at Consett kunne reagere straks, næste dag eller senest to dage senere. Marineattachéen skrev til Hall, at han undrede sig over, at”*Frederik Moltke, the brother of the pro-German Danish Minister in Berlin, is still allowed in England.*” Consett kunne ikke forstå, at der var folk i London, som mente, at de kendte Moltke bedre end han gjorde. Marineattachéen påstod, at man i de allierede diplomatiske kredse i København undrede sig over, at han havde fået lov til at blive så længe i London, og fortsatte: ”*I understand he is supposed to be bying ammunition in England for Denmark. Did anyone ever hear of a cavalry officer with no artillery knowledge being told off for such a job unless there was something behind it*”. Consett implicerede her generalmajor Nørresø eller det danske krigsministerium i Moltkes spionkonspiration. I øvrigt gentog Consett, at Frederik Moltke pludselig var kommet til penge, og at han havde aflagt to lange besøg hos sin bror I Berlin.⁶¹

Nu gik det hurtigt. Moltke forlod England via Newcastle-Bergen og nåede København 26. juli. Typisk for ham anvendte han sin rejsemeddelelse til at

⁶⁰ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 2, Fritz Moltke fra 28-6-1916 til “My dear Turner”.

⁶¹ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1, Consett “Count Frederik Moltke” fra 29. eller 20 juni 1916 til Hall.

informere HtK om sit seneste – og sidste – eksportlicens fra briterne: for muleposer til hærens heste.

Da Moltke blev sendt til USA efter to uger i Danmark, fik kaptajn Gunnar Petersen den forklaring, at de nye britiske diplomatiske procedurer gjorde det til en god idé at flytte ritmesteren til Amerika. Moltke ville afrejse mod New York 10. august, og han ville efter ankomsten gradvis overtage Petersens job i takt med, at produktionen af den bestilte geværammunition skred frem.⁶²

Da Moltke havde henvendt sig til Stagg den 13. juni med ønsket om et møde, fik briterne muligheder for at løse sine to problemer samtidig. Kommandør William Hall var blevet "*disturbed by ... Count MOLTKE'S activities*", og Stagg kunne nu gøre godt, hvad han selv havde skadet gennem den manglende omtanke, som MI5(g) mente kunne have medført luftforsvarsplanens forsvinden.⁶³ Samtidig fik han endelig stoppet Moltkes irriterende evne til at få kontrabande sendt til Danmark, og derved fik han en passende afslutning på sit angreb året før på Moltkes ven Turner.

MOLTKE I NEW YORK

Der er ikke fundet dokumenter i ministerie-, legations- eller myndighedsarkiver, der beskriver, hvordan briterne meddelte de danske myndigheder i København eller eventuelt gesandten i London, at man ønskede

⁶² RA, Chefen for Hæren. Hærens tekniske Korps, Hærens tekniske Korps fra 9-8-1916 til Kaptajn C.G. Petersen, Dansk Konsulat, New York.

⁶³ TNA, FO 371/3361, s. 345-347

Moltke ud af landet. Den mest sandsynlige forklaring er, at begge landes myndigheder havde fordel af at håndtere sagen diskret og derfor mundtligt. Derfor blev ritmesterens flytning til indkøbsmissionen i USA håndteret som et internt HtK-spørgsmål, en disposition, der var blevet en naturlig følge af det nu mindre liberale britiske eksportlicensregime. Administrativt blev sagen forberedt ved, at Kongen godkendte endnu en etårig forlængelse af Moltkes tjeneste ved HtK, da han nåede hjem til København 26. juli 1916. Endnu en forlængelse blev godkendt 20. februar 1918, efter, at det var blevet besluttet at lukke indkøbsmissionen i USA. Den nye forlængelse løb til 31. juli 1919.⁶⁴

I sin tid i USA arbejdede Moltke i New York City. Hans titel var nu den imponerende: "*Director of Army Contracts Attached to the Danish Legation*", men indkøbsvirksomheden blev sandsynligvis beskåret meget væsentligt nogle få måneder efter ankomsten til USA. Dette skyldtes, at den danske regering sent i efteråret 1916 frøs alle yderligere forsvarsforbedelser. Efter, at man havde optaget kontrolministere fra Rigsdagens andre partier i regeringen, var der i modsætning til i efteråret 1915 ikke længere indenrigspolitisk behov for at demonstrere den forsvarsvilje, regeringen ikke havde. Herefter kunne forsvarsminister Munch og udenrigsminister Scavenius blot anvende ministermøderne til at forklare, hvorfor yderligere forsvarsforbedelser var en dårlig idé. Med hensyn til indkøbsprojekte kunne Munch stoppe disse uden at

⁶⁴ RA. Krigsministeriet, 1. Kontor, Forestillinger 1916 og 1917, Pk. 1122, Forsvarsministeren, A.A. No. 117 fra 25-7-1916 til Kongen; Forestillinger 1918-1919, Pk. 1123-1124, Forsvarsministeren, A.A. No. 20 fra 19-2-1918 to Kongen; Kundgørelse A for Hæren, 1916, 1917, 1918, 1919.

involvere andre, da de var hans resortområde.⁶⁵ Den tyske genoptagelse af den ubegrænsede ubådskrig i februar 1917 fulgt af USAs intræden i krigen to måneder senere må have virket sammen og mindsket mulighederne for nye indkøb her yderligere, og i sommeren 1917 fulgte formelle amerikanske eksportrestriktioner.

I takt med, at indkøbsarbejdet blev reduceret, blandede den energiske Moltke sig i andre sager. Et eksempel på, hvor langt han gik uden for sit arbejdsområde, er fundet i den danske Washington-legations arkiv. Han greb med succes på eget initiativ ind for at få rettet en fejl i en *New York Times*-artikel, som blev bragt 28. juni 1917. Under overskriften "*Terrorizing Norway*" blev den danske udenrigsminister anklaget for at have støttet pro-tyske erklæringer under en fredskonference i Stockholm i maj. Moltkes telegram til redaktøren betød, at avisen bragte en berigtigelse to dage senere, der gjorde klart, at den danske

⁶⁵ Munchs ændrede håndtering af forsvarssager i den nye, for ham mere bekvemme indenrigspolitiske ramme fremgår af mødereferaterne i: Tage Kaarsted (red.), *Ministtermødeprotokol 1916-1918. Kirkeminister Th. Povlsens referater*, (Aarhus 1973), 15-1-1917; også P. Munch, *Erindringer 1914-1918. Under den første Verdenskrig*, (København 1961), s.187-197. Michael H. Clemmesen & Anders Osvald Thorkilsen, *Mod fornyelsen af Københavns forsvar 1915-18*, (København 2009) følger to konkrete materielanskaffelseområder, et tredje er anskaffelsen af traktorer til at gøre de kommende, nye artilleripiecer mobile, se: **RA**. Krigsministeriet, 3 Kontor. Pk. C.26. Kopibog over artillerisager 1914-1924: 1917 1-829, Krigsministeriet, C.a. 165 fra 26-01-1917 til Overkommandoen; Krigsministeriet C.a. 257 fra 09-02-1917 til Hærens tekniske Korps; Gørtz Privatarkiv: Breve fra GL Tuxen: brev 08-02-1917; **KB**. Ny Kgl. Samling 5082, 4° August Tuxens Brevsamling, II. Breve fra fremmede. 4. Fra J.V. Gørtz, Læg 1917-1928, brev 04-02-1917.

deltager i konferencen havde været Thorvald Stauning, og selv om han var den socialdemokratiske minister i regeringen, optrådte han ikke på landets regerings vegne, men som partileder og privatperson.⁶⁶

Ganske blev arbejdsmængden mindre, men Moltke fortsatte med at virke som en kombination af indkøbsansvarlig og de facto militærattaché. Så længe han modtog ønsker hjemmefra, søgte han energisk at skaffe varerne, og han skrev om alt, hvad han mente, at de hjemlige myndigheder burde vide. Så sent som i midten af januar 1918 sendte han en massiv rapport med 33 bilag, der bl.a. indeholdt en beskrivelse af nye typer ammunition og af et nyt maskingevær. Men 21. februar blev hans ophold bragt til ophør. Han blev kaldt hjem, selv om den leverance af 30 millioner 8 mm-patroner, som han havde overtaget fra Petersen, stadig ikke havde fundet sted. Han var tidligere blevet orienteret i et telegram fra Krigsministeriet om, at man overvejede en reorganisering, der ville indebære, at han blev trukket hjem, og 18. februar blev nedlæggelsen af stillingen besluttet. Ansvaret for forsendelse af leverancer, herunder af patronerne, skulle overtages af gesandten i Washington.

Nørresø skrev, at han var ked af, at Moltke blev trukket hjem, men, når han nåede København, ville hans amerikanske kontaktnet være til rådighed for alle. Generalen sluttede med: "*Jeg er, som De kan vide, paa Korpsets Vegne meget ked af, at de skal herhjem, men paa den anden Side haaber jeg, at vi kan have*

⁶⁶ **RA**. Washington D.C., diplomatisk repræsentation, Politiske Depecher til Udenrigsministeriet, 1917-1921, Pk. 251, Ritmester Moltke, New York, Telegraferer indhold af artikel i "*Times*" ang. Stauning, fra 28-6-1917 (og de efterfølgende to dokumenter; Director of Army Contracts ved den danske legation i New York, A.880 fra 9-7-1917 til Højvelbaarne, Hr. Kammerherre C. Brun.

*stor Nytte af Dem herhjemme, og personlig glæder jeg mig til at tale med Dem efter saa lang Tids Forløb og efter saa mange stormfulde Begivenheder. Overfor Deres Hjem føler jeg min Samvittighed lettet i betydelig Grad ... Deres hengivne og taknemmelige".*⁶⁷

CONSETT UNDERGRAVER EGEN POSITION

Fra krigens start havde marineattachéen indrettet sig sådan, at han anvendte Kristiania som base. Her havde han en legationschef, Sir Mansfeldt de Cardonnel Findlay, der så på nordisk neutralitet med samme mangel på sympati og accept som Consett. Fra den norske hovedstad administrerede kommandøren sin efterretnings- og rapporteringsvirksomhed, idet kurérforsendelser og persontrafikken gik over Bergen til Newcastle og videre til London. Det tyskvenlige Sverige med sit effektive sikkerhedspoliti var usundt for efterretningsvirksomhed – en svensk agent fik den dobbelte betaling af en nordmand. Her skaffede Consett sig primært informationer fra sit kontaktnetværk i det lokale diplomati, som også omfattede den Ententevenlige danske gesandt, Otto Scavenius.

Danmark var Consetts primære operationsområde for indsamling af efterretninger fra Tyskland og om blokadens virkninger, også fordi en del af både

⁶⁷ **RA**, Chefen for Hæren. Hærens Tekniske Korps, C. Kopibøger, kommissioner & udland, 1914-1920, Pk. 2, Ritmester F. Greve Moltke, p.t. New York, Fortroligt A.1296 ("Hermed 33 bilag"); Nørresø, M.1314 fra 21-2-1918 til "Kære Ritmester, Greve Moltke"; C. Indgående skrivelser fra Krigsministeriet, 1915-1918, Pk. 23.

norsk og svensk eksport til Tyskland gik via Danmark og dansk søterritorium. Her havde han i kommandør Jøhnke og kaptajn Rechnitzer fra det danske marineministerium, hvad han opfattede som sine primære og mest pålidelige efterretningskilder. Han havde været utilfreds med den britiske legation i København på grund af dens skadeligt forstående holdning til dansk neutralitets- og handelspolitik, men med offensiven mod Turner fra efteråret 1915 havde han bidraget til, at det britiske kabinet begyndte at tage blokaden alvorligt og den danskvenlige gesandt, Sir Henry Lowther, blev som nævnt trukket hjem på Consetts foranledning i foråret 1916. Den nye gesandt, Sir Ralph Paget, var i det første halve år efter sin ankomst til København positiv over for Consetts hårde linje,⁶⁸ og legationen i Danmark blev nu også forstærket ved udstationeringen af en militærattaché, oberstløjtnant Harry Wade. Som det skulle vise sig, støttede Wade Consetts linje i blokadespørgsmålet i langt højere grad end den nye gesandt.

Så alt skulle nu være godt for Consett, men både danskerne og det britiske udenrigsministeriums blokadefolk vidste godt, hvem der havde stået bag Staggs angreb på Turner og som havde fremprovokeret, at Sir Henry Lowther blev ofret. Allerede ved udgangen af 1916 mente det britiske udenrigsministerium, at Consetts unuancerede stil og udtalelser gjorde, at han gjorde mere skade end gavn i København. Problemet var, at Consett så H.N. Andersen som sin hovedmodstander, og hans udtalelser om den store danske erhvervsmand var af en sådan karakter, at det blev nævnt, at den britiske flådechef, admiral John Jellicoe, nægtede at give den respekterede dansker hånden. Consett viderebragte

⁶⁸ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1, Sir R. Paget to Sir Eyre Crowe, fra 1-1-1917.

rygter om, at ØKs stifters oprindelige formue bl.a. var skabt igennem bordelvirksomhed i Siam (Thailand). Da H.N. Andersen havde et godt forhold til Georg V, var det britiske hof stærkt utilfreds og ønskede Consett væk fra Danmark.⁶⁹

Hall forsvarede indædt marineattachéen, og i begyndelsen af 1917 havde Consett stadig støtte fra den nye gesandt, Ralph Paget. Diplomaten konstaterede ved Nytår, at tyskerne ville glæde sig, hvis den effektive kommandør blev fjernet.

Men denne støtte forsvandt tre måneder senere. 4. april 1917 afleverede Consett en ekstremt kritisk analyse af Danmarks handel til Paget, som han havde udarbejdet sammen med Harry Wade uden at inddrage handelsafdelingen. Jævnfør denne analyse betød den ineffektive blokade, at Tyskland kunne importere produkter til sin ammunitionsproduktion igennem og fra Danmark. Landet forsynede også fjenden med store mængder fødevarer ved at flytte eksporten fra førkrigsmodtageren Storbritannien til Tyskland. Konklusionen var, at *“our present Blockade policy is failing to achieve its object, so far as Danish products are concerned.”* I en kommentar fire dage senere afviste handelsafdelingen elementerne i analysen som *“in addition to being inapplicable to the present time, ... contain a number of inaccuracies and are misleading.”*

⁶⁹ B.J.C. McKercher, Esmé Howard. A diplomatic biography, (Cambridge 1989), s. 164-171; Med eksempler fra Consetts omtale af Andersen, se **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1, British Legation, Christiania. “private” fra 21-10-1916 “My dear Nugent”; British Legation, Christiania, Secret, fra 10-1-1917 “My dear Hall”; British Lagation, Christiania, Private & Secret, fra 22-1-1917 “my dear Hall”; British Legation, Copenhagen, “My dear Hall, fra 10-2-1917.

Paget støttede sine handelsfolk og sendte Consetts og Wades analyse til London med en meget kritisk ledsageskrivelse.⁷⁰

Under denne strid om Danmarks handel i april 1917 mellem Paget og de to attachéer skrev den tidligere gesandt, Sir Henry Lowther, til William Hall, der var blevet udnævnt fra kommandør til kontreadmiral i begyndelsen af måneden. Lowther understregede, at han ikke mente, at Consetts optræden skulle skade hans karriere, men konflikten med Paget betød efter Lowthers opfattelse, at Consett ikke kunne vende tilbage til København. Den blokadepolitik, som marineattachéen ønskede, var afvigende fra regeringens linje. Consett mente efter den tidligere gesandts opfattelse *“... that we should use our sea power to the full for the protection + promotion of British interests regardless of the effect our so doing may have upon neutral interests + neutral commerce... Consett’s view is really that which the Germans have upheld throughout the war viz that military necessity alone justifies any action which you are powerful to take...”* Dette var efter den gamle diplomats opfattelse ikke den britiske regerings linje, og Admiralitet måtte gøre sig klart, hvad de britiske begrænsninger betød for flådens indsats. Dette var nødvendigt for bedømmelsen af Consett og Wades analyse og anbefalinger.⁷¹

⁷⁰ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1, Consett og Wade, Copenhagen, Secret, fra 4-4-1917 til Sir Ralph Paget, med Confidential “The Supply of Danish Products to Germany Considered from a War Point of View”; No. 909, Commercial, Copenhagen 8-4-1917; “Observations on Memorandum by the Naval & Military Attachées, dated April 4th 1917” fra 11-4-1917; Consett, British Legation, Christiania, 16-4-1917 til D.I.D.

⁷¹ **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1, “L” udateret fra april 1916 til D.I.D.

På trods af tabet af Pagets støtte kæmpede Hall videre, men nu var det forgæves, og flåden måtte i sommeren 1917 acceptere at afløse Consett i København.⁷² Han blev således selv det næste offer efter Stagg, Lowther og Moltke for den enøjede holdning til de nordiske landes neutralitetspolitik, som havde fokuseret og drevet hans indsats.

MOLTKE OG STAGG DEREFTER

Det var sandsynligvis først efter hjemkomsten til København i 1918, at Moltke blev fuldt opmærksom på den mistanke mod sig, der var blevet konsolideret af Consett to år tidligere på grund af hans familieforhold til Carl Moltke og en samtale efter ballon-indkøbsturen til Tyskland i foråret 1915. Erkendelsen førte i oktober 1918 til, at han skrev til Castenskiold i London og bad ham om hjælp til at blive rensset. Han må nu klart have forstået, at han ikke var kommet over de problemer, som han havde følt i juni 1916, men som han i telegrammet til Turner optimistisk til Consetts irritation havde set som overvundne.

Mistanken mod ham var ikke forsvundet med hans rejse til New York. Briterne havde sørget for, at den havde fulgt med, og nu afviste deres efterretningsmyndigheder at rense Moltke. Consetts direkte og tætte kontakt i London, flådens efterretningschef, William Hall, konkluderede den 9. november, at han ikke vurderede det muligt at fastslå, at Frederik Moltkes *“actions were entirely free from suspicion during his stay in England”*. I sin

⁷² **NHB**, Consett-Hall Correspondance, Box 1, Hall fra 16-11-1916, “My dear Consett; Hall fra 19-12-1916, “My dear Consett; British Legation, Christiania fra 26.12.1916 “My dear Hall”; D.I.D. “in forwarding the attacher...” fra 9-6-1917; D.I.D. fra 2-7-1917.

behandling af Moltkes forsøg på at blive rensset begrænsede MI5(g) sin sagsbehandling til at vedlægge den gamle rapport fra 17. juni 1916 og tilføje, at siden da havde *“Count Moltke ... been attached to the Danish Legation at Washington and whilst there became the subject of strong suspicion”*. Kontraetterretningstjenesten beskrev ikke grundlaget for denne mistanke, men anbefalede en afvisning af Moltkes forsøg på at rense sit navn. 28. november informerede den britiske udenrigsminister, Lord Arthur Balfour, Castenskiold om afvisningen, og som begrundelse anvendte han Halls formulering vedrørende Moltkes tid i London under krigen. Det var i øvrigt en periode, hvor Balfour som marineminister havde været Halls politiske chef.⁷³

Efter forsøget på at blive rensset blev Moltkes situation hurtigt forværret. Det kan skyldes, at han med sit forsøg gjorde både danskere og briter opmærksom på, at han var mistænkt for at spionere mod den sejrige magt, der nu dominerede Danmark. Det, som Stagg havde beskrevet i november 1915 og juni 1916, var nu en realitet. Royal Navy opererede i Østersøen, og man havde gjort Københavns Havn til sin hovedbase for operationer ind i Østersøen mod Sovjetrusland og Tyskland. Der er nok også relevant at den ansvarlige for MI1(c)'s indsats mod Sovjetrusland i bl.a. Østersøen var Frank Stagg, som derfor nu havde tjenstlige grunde til at besøge København og Østersøeskadrens base her. Flådens indsats i Den Finske Bugt blev suppleret med en Special Service operation mod Petrograd og Kronstadt med agenter og maritime

⁷³ **TNA**. FO 371/3361, s. 342, 344, 348-349, N.I.D. L5727 fra 09-11-1918; M.I.5. War Office (?).F.273/78/M.I.5. fra 25-11-1918; F.O. No. 194794/W.30 fra 28-11-1918 til the Danish Minister.

specialoperationsstyrker.⁷⁴

Tegning af Frank Stagg fra den periode i slutningen af krigen, hvor han var ansvarlig for Secret Service-operationerne mod boljevikkerne, hvoraf en ses i hans hånd. (Fra Jeffery, *The History of the Secret Intelligence Service 1909-1949*)

⁷⁴ Jeffery, *The History of the Secret Intelligence Service 1909-1949*, s.97, 175-177. Det er dog ikke muligt uden adgang til MI6 arkiv at fastlægge, om Stagg faktisk besøgte København i perioden. For MI1(c)'s del af operationerne i Baltikum se også: Harry Ferguson, *Operation Kronstadt*, (London 2008).

Consett forblev den ledende marineattaché i Skandinavien med ansvar for Stockholm og Kristiania, indtil han forlod posten i begyndelsen af marts 1919. Derfor havde også han gode muligheder for at påvirke opfattelsen af den hjemvendte Moltke.⁷⁵ Indtil midt i januar 1919 var hans tætte partner William Hall stadig chef for Flådens Efterretningsafdeling.⁷⁶

Uanset, hvordan rygterne måtte have nået København, er det klart, at de var nået Moltkes kreds i datidens lille hovedstadselite. En officer mistænkt af sine kolleger for spionage mod England til fordel for Danmarks fjende Tyskland havde ingen fremtid i Hæren, uanset hvilken opfattelse hans chef havde af ham. Det kunne Moltke ikke ignorere, og i juni 1919 søgte Frederik Moltke Kongen om straks at få sin afsked. I alle andre tilfælde af ansøgninger om tidlig afsked fra Hæren, som forfatteren har set, blev indstillingen ledsaget af en fylldig argumentation fra Krigsministeriets side. Det blev åbenbart set som unødvendigt Moltkes tilfælde. Indstillingen meddelte kort, at Moltkes havde ansøgt om afsked og at Kongen kunne bevillige denne. Dette tyder på, at både embedsmændene i krigsministeriets 1. Kontor og Christian X var klar over Moltkes motiv og var enig i ritmesterens opfattelse af, at han ikke kunne fortsætte.⁷⁷

Selv efter, at han havde forladt Hæren, fandt Moltke det fortsat nødvendigt at forsøge at rense sit navn. Midten af oktober 1920 kontaktede han

⁷⁵ TNA, ADM 196/43/179 og ADM 196/89/107 med Consetts tjenesteblad.

⁷⁶ TNA, ADM 196/43/71 og ADM 196/88/106 med Halls tjenesteblad.

⁷⁷ RA. Krigsministeriet, 1. Kontor, Forestillinger 1918-1919, Pk. 1123-1124, Forsvarsministeren, A.A. No. 146 fra 24-6-1919 til Kongen.

førstesekretæren ved den britiske legation, Hubert Grant Watson, og bad om tilladelse til at rejse til England, så han kunne få mulighed for at forklare sig over for de relevante britiske embedsmænd. Han havde fortalt Grant Watson, at anklagerne aldrig havde fået et konkret indhold, "*Nothing definite*". Både fra England og Amerika var han simpelthen blevet "*asked to leave*". Grant Watson skrev, at Moltke nu var "*President of the local club here*", og at han var "*determined to fight the rumours that he acted as a German spy*". Grant Watson selv var overbevist om, at Moltke "*got himself into a false position rather through stupidity than knavery*".

Selv om det britiske udenrigsministeriums sagsbehandler noterede den 29. oktober, at "*Count Moltke appears to have been a most undesirable person*", undersøgte Sir Eyre Crowe 5. november ved krigsministeriets efterretningschef, om det ville være muligt at give tilladelse til et besøg. MI5(g) kontaktede Flådens Efterretningsafdeling, og de to tjenester var enige om, at besøg ikke ville tjene noget "*useful purpose*", og legationen i København – både gesandten og Grant Watson – blev informeret.⁷⁸

Som det fremgår af historien havde hverken MI5(g), MI1(c) eller Flådens Efterretningsafdeling en god grund til at ændre opfattelse. MI5(g) havde fået lukket sagen om den mistede luftforsvarsplan ved at udpege en primær mistænkt, som man fik smidt ud af landet og straffet ved at ødelægge hans gode renommé. Stagg, der nu sad i en ansvarsfuld position, havde været

⁷⁸ TNA. FO 371/5385, "Extract from letter to Mr. Palairt from Mr. Grant Watson fra 15-10-1920" og F.O. følgeskrivelsen fra 29-10-1920; F.O. No. N 1433/1433/15 til the D.M.I fra 5-11-1920; Director of Military Intelligence, P.F. 273/78/M.I.5 to F.O. fra 15-11-1920.

ansvarlig for den misinformation, det "*knavery*", som havde fået Moltke til at optræde mistænkeligt i MI5(g)-agentens øjne. Consett var ikke en mand, der nogenside erkendte, at han havde taget fejl i sine bedømmelser af personer eller landes optræden.

Efter Moltkes afgang fra Hæren må der have været folk blandt hans kolleger, der nægtede at tro på rygterne, for i de følgende år blev den pensionerede ritmester anvendt i bestyrelserne for nøglevirksomheder i den danske våbenindustri som bl.a. *Dansk Rekyll Riffel Syndikat A/S* og den nye virksomhed, *De Danske Sprængstoffabrikker A/S*.⁷⁹ Hvis han er blevet spurgt, har generalmajor Nørresø, der stadig var Generaltøjmester, varmt anbefalet en sådan anvendelse.

Staggs karriere i forhold til Skandinavien endte ikke helt med afslutningen af Verdenskrigen og den britiske intervention i Østersøområdet i de efterfølgende par år. Da den nye krig startede, fik den nu 55-årige Commander rollen som "*Naval Control Service Officer*" i København og Trondhjem, dvs. at han igen blev involveret i efterretnings- og blokadevirksomhed.⁸⁰ Han forlod København med diplomattoget efter den tyske besættelse af Danmark 9. april 1940. Fra efteråret samme år fandt han anvendelse i SOEs Skandinavien-organisation og blev bl.a. ansvarlig for rekruttering og uddannelse af danskere, der skulle sendes hjem for at opbygge en modstandsbevægelse.⁸¹

⁷⁹ Information from Henrik Moltke 16-11-2014.

⁸⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Frank_Noel_Stagg (14-10-2014)

⁸¹ Knud J. V. Jespersen, *Med hjælp fra England. Bind I*, (Odense 1999), s. 76-77.

AFSLUTTENDE BETRAGTNING

Frederik Moltkes problem fra 1916 er generelt: Når en person er blevet erklæret mistænkt for at arbejde som agent for en fremmed magt, er det reelt umuligt at blive rensset. Dette uanset, om mistanken som her primært hviler på en enøjjet, fundamentalistisk antipati hos en indflydelsesrig person. De organisationer, der formulerer mistanken og derefter bevidst starter rygterne, vil næppe have en dybtfølt lyst til at reanalysere grundlaget for mistanken og erkende - for slet ikke tale om at undskylde - fejl. Selv hvis dette rent faktisk skulle ske, mangler den nye udmelding troværdighed, for hvad er motivet? Da mistanken - som i Frederik Moltkes tilfælde - vil blive spredt som rygte, kan den mistænkte ikke blive rensset gennem en injuriersag ved en domstol, specielt ikke, hvis kildematerialet bag rygten er udenlandsk.⁸²

Vi kan her kun konstatere, at hovedkilden til mistanken var Consett, der så alt andet end åben støtte til Ententen som uacceptabelt tyskvenligt. Vi kan også se, at det åbenbart krævede kommandørens vrede insistering i slutningen af juni 1916 samt marineattachéens store indflydelse på Admiralitetets efterretningschef, Hall, at få overvundet alle andre kontakters velunderbyggede skepsis, så man kunne få sendt Moltke ud af England..

I øvrigt må en neutral officers ærestab ses som en af de mindre alvorlige sekundære skadevirkninger af 1. Verdenskrigs stadige mere indædte totalkrigsførelse.

⁸² Barnebarnet Henrik Moltke, oplyser, at Frederik Moltke ikke efterlod et personligt arkiv.